

Реферат

РЕФЕРАТ

Звіт про НДР: 170 сторінок, в т.ч. текст – 93 сторінки, 29 літературних джерел, 40 оригінальних фото, 2-а додатки з 37 картосхемами.

Об'єкт досліджень: флора і фауна рідкісних видів на території ДП «Олевський лісгосп АПК».

Метою науково-дослідної роботи є розробка пропозицій щодо охорони та збереження рідкісних видів фауни і флори в умовах FSC-сертифікації лісового господарства ДП «Олевський лісгосп АПК», забезпечення реалізації на рівні лісгосподарського підприємства складових єдиної державної політики щодо рослинного та тваринного світу, удосконалення методів їх збереження та відтворення.

Основними завданнями роботи є: виявлення локалітетів рідкісних видів фауни і флори на території ДП «Олевський лісгосп АПК», вивчення їх сучасного стану та розробка заходів щодо охорони і збереження рідкісних видів рослин і тварин.

Ключові слова: ДП «ОЛЕВСЬКИЙ ЛІСГОСП АПК», ЛІСИ, ФАУНА, ФЛОРА, РІДКІСНІ ВИДИ, ЗБЕРЕЖЕННЯ, «ЧЕРВОНА КНИГА УКРАЇНИ» (2009), ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ЧЕРВОНИЙ СПИСОК, БЕРНСЬКА КОНВЕНЦІЯ.

ЗМІСТ

	Стор.
ВСТУП	4
1. ОБ’ЄКТИ ТА МЕТОДИКА	8
2. ГОЛОВНІ ФАКТОРИ І ЗАГРОЗИ У МІСЦЯХ ЗРОСТАННЯ РІДКІСНИХ ВИДІВ РОСЛИН ТА МЕШКАННЯ РІДКІСНИХ ВИДІВ ТВАРИН	13
3. РІДКІСНІ ВИДИ СУДИННИХ РОСЛИН ТА ТВАРИН НА ТЕРИТОРІЇ ДП «ОЛЕВСЬКИЙ ЛІСГОСП АПК»	16
3.1. Перелік рідкісних видів судинних рослин та тварин	16
3.2. Еколого-біологічна характеристика рідкісних видів судинних рослин ДП «Олевський лісгосп АПК»	18
3.3. Еколого-біологічна характеристика рідкісних видів тварин ДП «Олевський лісгосп АПК»	42
ВИСНОВКИ	88
ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	89
ДОДАТОК-1. Картосхеми розміщення локалітетів рідкісних видів рослин на території ДП «Олевський лісгосп АПК»	93
ДОДАТОК-2. Картосхеми розміщення локалітетів рідкісних видів тварин на території ДП «Олевський лісгосп АПК»	110

ВСТУП

Організація лісового господарства має своїм завданням забезпечувати ведення лісового господарства на засадах сталого розвитку з урахуванням природних та економічних умов, цільового призначення, лісорослинних умов, породного складу лісів, а також функцій, які вони виконують.

Будь-який ліс має певну екологічну та соціальну цінність. Така цінність може полягати в наявності рідкісних видів, угруповань та біотопів, місць рекреації, або природних ресурсів, які використовуються місцевим населенням тощо. Там, де визнано, що така цінність має особливе значення або є критично важливою, ліс можна визнати особливо цінним для збереження (ЛВПЦ (ОЦЗЛ)).

Концепцію «особливо цінних для збереження лісів» (ЛВПЦ (ОЦЗЛ)) розроблено Лісовою Наглядовою Радою (FSC, Forest Stewardship Council) для використання в сертифікації ведення лісового господарства і вперше опубліковано у 1999 році.

Виділення особливо цінних ділянок лісу є одним з показників ведення лісового господарства в умовах його сертифікації. Їх необхідно створювати передусім для збереження первинного природного ландшафту, біологічного різноманіття, зникаючих видів тварин та рослин, а також підтримання екологічної рівноваги довкілля.

На території України зустрічається багато видів рослин та тварин, чисельність яких з кожним роком скорочується. В будь-який день може статись так, що якийсь з видів зникне зовсім. Головні причини, через які зникають рідкісні тварини і рослини – знищення середовищ їх існування та безпосереднє знищення їх самих. Більшість зникаючих видів охороняється Червоною книгою України, Міжнародними конвенціями.

Найкращий спосіб зберегти рідкісні види тварин та рослин – зберегти середовище їхнього існування. Одним з напрямків зробити це в умовах сучасного лісового законодавства - виділити на цих територіях особливо

цінні для збереження ділянки лісу. Такі ділянки здатні забезпечити екологічну рівновагу, тобто компенсувати перетворення природних комплексів людиною, зберегти принаймні частину дикої природи та рідкісні види рослин і тварин на цій території. Охорона цінних природних територій – це свідчення нашого піклування про майбутні покоління.

Організація лісового господарства має своїм завданням забезпечувати ведення лісового господарства на засадах сталого розвитку з урахуванням природних та економічних умов, цільового призначення, лісорослинних умов, породного складу лісів, а також функцій, які вони виконують. Організація лісового господарства передбачає:

- 1) розроблення та затвердження в установленому законом порядку нормативно-правових актів з ведення лісового господарства;
- 2) поділ лісів на категорії залежно від основних виконуваних ними функцій, виділення особливо захисних лісових ділянок;
- 3) установлення віку стиглості деревостанів, норм використання лісових ресурсів;
- 4) проведення лісовпорядкування;
- 5) ведення державного лісового кадастру, обліку лісів;
- 6) ведення моніторингу лісів;
- 7) проведення лісової сертифікації;
- 8) здійснення інших організаційно-технічних заходів згідно з основними вимогами щодо ведення лісового господарства, визначеними законодавством.

Крім державного лісового кадастру, ведеться облік лісів, що включає збір та узагальнення відомостей, які характеризують кожну лісову ділянку за площею, кількісними та якісними показниками. Основою ведення обліку лісів є матеріали лісовпорядкування.

Моніторинг лісів – це система регулярного спостереження, оцінки і прогнозу динаміки кількісного та якісного стану лісів. Він проводиться шляхом збирання, передавання, збереження та аналізу інформації про стан

лісів, прогнозування змін у лісах і розроблення науково обґрунтованих рекомендацій для інформаційно-аналітичного забезпечення управління лісами, прийняття рішень щодо запобігання негативним змінам стану лісів, дотримання вимог екологічної безпеки та принципів ведення лісового господарства на засадах сталого розвитку. Моніторинг лісів є складовою частиною державної системи моніторингу навколишнього природного середовища.

Разом з моніторингом лісів проводиться лісова сертифікація – оцінка відповідності системи ведення лісового господарства встановленим міжнародним вимогам щодо управління лісами та лісокористування на засадах сталого розвитку. Метою лісової сертифікації є забезпечення економічно, екологічно і соціально збалансованого ведення лісового господарства.

Організація та проведення лісової сертифікації здійснюються відповідно до порядку, що встановлюється центральним органом виконавчої влади з питань лісового господарства за погодженням з центральними органами виконавчої влади з питань економічної політики та охорони навколишнього природного середовища.

Лісову сертифікацію було започатковано в 1990-ті роки ХХ ст. під впливом світового "зеленого руху" – як інструмент для сприяння глобальному невиснажливому та відповідальному управлінню лісами.

Головним завданням лісової сертифікації є забезпечення сталого управління лісами та ведення лісового господарства, що передбачає створення умов для збалансованого вирішення економічних, екологічних та соціальних питань шляхом покращення обліку та використання лісових ресурсів, підвищення рівня ведення лісового господарства.

Лісова сертифікація проводиться в рамках міжнародних схем. Наразі у світі лідирують дві схеми: всесвітня схема Ради з управління лісами (FSC) та схема Загальноєвропейської лісової сертифікації (PEFC).

FSC-сертифікація є добровільним ринковим інструментом, який підтримує відповідальне лісокористування в усьому світі. Якість сертифікованої лісової продукції перевіряється з лісу походження через ланцюжок поставок. Знак FSC на етикетці гарантує, що лісова продукція використовується з відповідальністю і на базі зібраних і перевірених джерел.

Програма підтримки сертифікації лісів (PEFC) є міжнародною некомерційною, неурядовою організацією, що має на меті просування сталого лісокористування шляхом незалежної сертифікації третьою стороною.

PEFC проводить роботу по всьому ланцюгу поставок лісової продукції, щоб сприяти ефективній практиці в лісі і гарантувати, що продукти деревини і нелісової рослинності видобуваються з дотриманням найвищих екологічних, соціальних та етичних норм.

Важливою складовою сертифікації лісів є оцінка збереження рідкісних видів флори і фауни на території підприємства.

Цей звіт присвячено вивченню рідкісних видів рослин та тварин на території ДП «Олевський лісгосп АПК», їх еколого-біологічній характеристиці, вивченню поширення, розробці дієвих заходів охорони.

1. ОБ'ЄКТИ ТА МЕТОДИКА

Метою науково-дослідної роботи є розробка пропозицій щодо охорони та збереження рідкісних видів лісової фауни і флори в умовах сертифікації лісового господарства ДП «Олевський лісгосп АПК» і тим самим – забезпечення реалізації на рівні лісгосподарського підприємства складових єдиної державної політики щодо рослинного та тваринного світу, забезпечення їх збереження та відтворення у лісових масивах підприємства.

Основними завданнями роботи є: виявлення локалітетів рідкісних представників лісової флори і фауни на території ДП «Олевський лісгосп АПК», вивчення їх еколого-біологічних характеристик, оцінка достатності особливо цінних ділянок для збереження лісів (ЛВПЦ (ОЦЗЛ) та розробка заходів, щодо охорони і збереження рідкісних видів рослин і тварин.

Об'єктом даної науково-дослідної роботи є рослинний і тваринний світ території ДП «Олевський лісгосп АПК».

Сертифікація лісового господарства України поряд з іншими вимогами щодо його ведення вимагає виявлення та збереження особливо цінних лісів. Збереження особливо цінних лісів — дев'ятий принцип ведення лісового господарства в Україні за схемою Лісової Наглядової Ради (FSC). Там, де визнано, що така цінність має особливе значення або є критично важливою, ліс можна визнати особливо цінним для збереження (ЛВПЦ (ОЦЗЛ).

Ведення лісового господарства в особливо цінних для збереження лісах має сприяти підтримці або поліпшенню відповідних характеристик цих лісів. Прийняття рішення стосовно особливо цінних для збереження лісів планується з особливою обережністю, прискіпливо, враховуючи всі можливі наслідки.

Базовою ідеєю концепції ЛВПЦ (ОЦЗЛ) є виявлення особливої цінності для збереження (ОЦЗ): це така цінність, що є особливо важливою і потребує охорони та сталого використання. Особливо цінними для збереження є ліси, де виявлено такі цінності, або, більш точно, лісова територія, що потребує

відповідного господарювання з метою підтримання або посилення виявлених особливих цінностей. Тому виявлення таких територій є найважливішим першим кроком у розробці для них відповідного режиму господарювання.

Особлива цінність лісів може зростати або ж зменшуватися з часом відповідно до змін землекористування, господарчої діяльності тощо. Для того, щоб визначити, чи становлять ліси особливу цінність, яка має зберігатися (ОЦЗ), необхідно провадити відповідний моніторинг. Перевірка відповідності лісової ділянки критеріям ЛВПЦ (ОЦЗЛ) здійснюється раз на 5 років та після проведення будь-яких господарчих заходів на цих ділянках.

До категорії 1 особливо цінних для збереження лісів згідно принципів та критеріїв Лісової Наглядової Ради відносяться лісові території, на яких виявлено осередки біорізноманіття (наприклад, рідкісні види, ендеміки тощо), важливі на глобальному, національному або регіональному рівнях.

Будь-який ліс, у якому є види, ідентифіковані як ОЦЗ, або місця, що є ключовими для тривалого виживання таких видів, буде мати статус ЛВПЦ (ОЦЗЛ). Сюди зараховують також ліси із багатьма видами, що перебувають під загрозою знищення або такими, що вимирають, або з рідкісними ендемічними видами або належать до «гарячих» точок біорізноманіття. В окремих випадках, це можуть бути навіть поодинокі види, що вважаються достатньо важливими для того, щоб лісова територія мала статус ОЦЗ.

Оскільки є кілька шляхів ідентифікації цінностей, пов'язаних із біорізноманіттям, ця категорія складається із трьох підкатегорій:

- * ОЦЗ 1.1. Природо-заповідні території;
- * ОЦЗ 1.2. Види, що перебувають під загрозою знищення, вимирають та ендемічні види;
- * ОЦЗ 1.3. Ключові місця тимчасової концентрації тварин.

Згідно з Принципом 9 Принципів і Критеріїв Лісової Наглядової Ради (FSC), від працівників лісового господарства вимагається:

- виявляти особливі цінності для збереження (ОЦЗ), що трапляються в лісах в межах окремих одиниць господарювання;

- господарювати в них з метою збереження або підвищення встановлених цінностей;
- відстежувати стан встановлених цінностей та результати господарювання.

При сертифікації за схемою Лісової Наглядової Ради (FSC) встановлено чотири вимоги (критерії) до Принципу 9 «Збереження особливо цінних лісів», які охоплюють ідентифікацію, консультації, планування ведення господарства та моніторинг ЛВПЦ (ОЦЗЛ).

Ведення лісового господарства в особливо цінних для збереження лісах повинно сприяти підтримці або покращенню відповідних характеристик цих лісів. Прийняття рішення стосовно лісів, які мають високу природоохоронну цінність, повинно плануватися з особливою обережністю, прискіпливо враховуючи усі можливі наслідки.

Дослідження на предмет наявності ознак особливо цінних для збереження лісів повинні проводитися відповідно до масштабу й інтенсивності ведення лісового господарства.

Метою цього критерію є забезпечення виявлення будь яких особливих або ключових цінностей (тобто ОЦЗ), наявних в межах лісогосподарської одиниці. Виявлені ліси, цінність (тобто ОЦЗ) яких слід зберігати та підвищувати, слід нанести на окрему карту.

У рамках консультативної частини сертифікаційного процесу, особлива увага повинна приділятися відповідним ознакам цих лісів і можливості їхньої підтримки надалі.

Цей критерій вимагає від спеціалістів лісового господарства консультацій із зацікавленими сторонами (науковцями, місцевими громадами, представниками влади, бізнесу, тощо) щодо виявлення ознак і виділення особливо цінних для збереження лісів та щодо визначення заходів з їх збереження.

План лісогосподарських заходів повинен включати заходи щодо підтримки або поліпшення відповідних цінних ознак таких лісів. Такі заходи

варто планувати з особливою обережністю, ретельно, з огляду на можливі наслідки. Ці заходи повинні бути перераховані в короткому плані лісогосподарських заходів, доступному для громадськості.

Цей критерій уточнює загальну мету ведення господарства в ЛВПЦ (ОЦЗЛ) – збереження або збільшення ОЦЗ, а також забезпечує зацікавлені сторони інформацією щодо запропонованого режиму господарювання в ЛВПЦ (ОЦЗЛ).

Моніторинг складається з двох частин:

- щорічне визначення стану особливо цінних для збереження лісів;
- оцінка ефективності проведених в цих лісах лісогосподарських заходів.

Слід особливо наголосити, що визнання лісу (або його частини) ЛВПЦ (ОЦЗЛ) зовсім не означає автоматичного припинення господарських заходів, навіть таких, як рубки головного користування. Проте, це означає, що господарська діяльність має плануватися і виконуватися таким чином, щоб гарантувати збереження або примноження цих цінностей.

Науково-дослідні роботи проведені маршрутним методом за сприяння працівників лісового господарства ДП «Олевський лісгосп АПК».

Виявлення локалітетів рідкісних видів рослин і тварин, а відтак – виділення особливо цінних для збереження ділянок лісу та розробка заходів з охорони, збереження та відтворення рідкісних видів рослин і тварин в лісах здійснювалась на підставі та з урахуванням вимог Законів України «Про охорону навколишнього природного середовища», «Про природно-заповідний фонд України», «Про тваринний світ», «Про рослинний світ», «Про Червону книгу України», «Про мисливське господарство та полювання», «Про екологічну мережу України», Концепції національної екологічної політики України на період до 2020 року. Враховані також міжнародно-правові документи, що стосуються питання збереження та використання дикої фауни: Конвенція про охорону біологічного різноманіття (1992), Конвенція про міжнародну торгівлю видами дикої фауни і флори, що

перебувають під загрозою зникнення (1973), Конвенція про охорону дикої флори і фауни та природних середовищ існування в Європі (1979), Конвенція про збереження мігруючих видів диких тварин (1979) та інших міжнародно-правових природоохоронних актів.

Виявлення ЛВПЦ (ОЦЗЛ) у межах лісової території здійснено у два етапи.

Першим етапом була попередня оцінка, яка відразу виключила всі ті лісові території, які очевидно не мають ЛВПЦ (ОЦЗЛ), та визначила ліси, які потенційно їх мають.

Попередня оцінка проведена шляхом аналізу наявної інформації (в т.ч. матеріалів лісовпорядкування, картографічних матеріалів, зокрема планів лісових насаджень) території ДП «Олевський лісгосп АПК».

Другим етапом було проведення польових робіт з визначення локалітетів рідкісних видів рослин і тварин. Ця оцінка здійснена для лісових територій, що потенційно мають ЛВПЦ (ОЦЗЛ), з метою чіткого встановлення на них однієї чи кількох ознак ЛВПЦ (ОЦЗЛ).

Значний об'єм даних приніс короткий семінар, проведений нами з лісовою охороною та інженерним складом ДП «Олевський лісгосп АПК». Основна кількість локалітетів рідкісних видів була виявлена під час спільних натурних виїздів та польових досліджень разом з представниками лісової охорони підприємства.

Головним державним документом, який ідентифікував види тварин та рослин як рідкісні, є «Червона книга України» (2009).

2. ГОЛОВНІ ФАКТОРИ І ЗАГРОЗИ У МІСЦЯХ ЗРОСТАННЯ РІДКІСНИХ ВИДІВ РОСЛИН ТА МЕШКАННЯ РІДКІСНИХ ВИДІВ ТВАРИН

Головні загрози для популяцій рідкісних видів рослин у лісах підприємства можна поділити на дві основні групи: 1. безпосередні фактори впливу (зривання у букети, викопування, заготівля як лікарської сировини) ; 2. опосередковані, які полягають переважно в істотній зміні середовища існування рослин, в т.ч. найважливіших екологічних факторів, таких як гідротермічний режим, освітленість тощо. До останньої групи належать такі потужні фактори, як рубки у лісах, особливо суцільні, проведення осушувальної меліорації, рекреація в зелених зонах населених пунктів, випасання худоби у лісах, лісові пожежі.

Головні загрози для популяцій тварин у лісах підприємства можна поділити на дві основні групи: 1) безпосередні фактори впливу (переважно, пряме винищення або турбування); 2) опосередковані фактори (вплив на середовище існування та/або кормову базу).

Опосередковані фактори впливу також переважно пов'язані з господарською та іншими видами діяльності людини. Основним з них є порушення їх середовища існування, що призводить до втрати оселищ, а також впливу на хребетних та інші компоненти лісових екосистем.

Для водолюбних видів негативний комплекс факторів включає діяльність, що впливає на стан водойм і кормової бази тварин. До них можна віднести наступні потенційні негативні фактори: осушувальна меліорація, забруднення води, трансформація берегів і прибережної рослинності в результаті зарегулювання русел річок, вирубування деревної та чагарникової рослинності в долинах річок, інтенсифікація режиму землекористування. Активна експлуатація та трансформація водойм шляхом побудови гідротехнічних споруд (дамб тощо) погіршує умови існування, створює

перешкоди для вільного пересування та міграцій водних і коловодних тварин і впливає на їх життєвий цикл.

Одним з найважливіших опосередкованих факторів негативного впливу на лісові види тварин є вирубування природних деревостанів, що призводить до втрати життєво важливих біотопів окремих видів і порушення стану їх популяцій, а також зменшення площ і фрагментації світлих старих деревостанів, вирубування дуплистих дерев, створення хвойних монокультур, турбування внаслідок нерегульованої рекреації.

Отже, основними факторами, що можуть істотно впливати на популяції рідкісної аборигенної фауни території підприємства, є такі:

- деградація, знищення або фрагментація природних оселищ тварин;
- екологічно незбалансоване, надмірне використання супутніх природних ресурсів;
- незаконне добування (браконьєрство);
- поширення адвентивних видів-вселенців;
- низький рівень екологічної свідомості населення;
- низький рівень фінансового й матеріального-технічного забезпечення лігового господарства та природоохоронних служб.

Основні фактори загрози для абсолютної більшості рідкісних і зникаючих видів безхребетних тварин пов'язані з руйнуванням їхніх оселищ унаслідок як господарської діяльності, так і зміни її режиму. В умовах підприємства це такі головні фактори:

- вирубування природних лісів, зміни їх просторової структури і породного складу;
- заростання відкритих біотопів деревами і чагарниками (внаслідок штучного залісення або спонтанної демутації);
- фрагментація оселищ та ізоляція локальних популяцій видів;
- лісгосподарські заходи (санітарні рубання, рубання догляду, усування мертвої деревини);

- інтенсивна експлуатація трав'яних екосистем (надмірне випасання, часте викошування);
- хімічне та органічне забруднення водойм.

Поряд із цим, для багатьох рідкісних видів тварин, які потенційно можуть мешкати у лісах ДП «Олевський лісгосп АПК», загрози залишаються недостатньо з'ясованими, що потребує подальших досліджень, виявлення локалітетів рідкісних видів тварин і моніторингу стану їх популяцій. Особливо це стосується гнізд червонокнижних видів птахів, всі види яких у цьому звіті наведено виключно за результатами зустрічей, але без точного розташування гнізд. Фактори загрози також повинні бути диференційовані залежно від соціологічної групи, до якої належить той чи інший вид.

3. РІДКІСНІ ВИДИ СУДИННИХ РОСЛИН ТА ТВАРИН НА ТЕРИТОРІЇ ДП «ОЛЕВСЬКИЙ ЛІСГОСП АПК»

3.1. Перелік рідкісних видів судинних рослин та тварин

У результаті літературно-інформаційного пошуку, детальних польових досліджень, проведених у 2023 р. на території ДП «Олевський лісгосп АПК», нами розроблено список рідкісних видів судинних рослин та тварин, занесених до «Червоної книги України» (2009), а також міжнародних списків охоронюваних видів, які потребують охорони.

Особливо слід наголосити на тому, що у подальшому наведений вище список рідкісних видів може бути уточнений та доповнений як у частині рідкісних видів, так і їхніх локалітетів на території підприємства.

СПИСОК

**рідкісних видів рослин, занесених до «Червоної книги України» (2009) та
списків міжнародної охорони, які зустрічаються у ДП «Олевський
лісгосп АПК»**

Європейський червоний список

1. Козельці українські (*Tragopogon ucrainicus* Artemcz.)

Бернська конвенція, резолюція № 6 (1998)

1. Рододендрон жовтий (*Rhododendron luteum* Sweet)

«Червона книга України» (2009)

1. Верба лапландська (*Salix lapponum* L.),
2. Верба чорнична (*Salix myrtilloides* L.),
3. Гніздівка звичайна (*Neottia nidus-avis* (L.) Rich.),

4. Коручка морозниковидна (*Epipactis helleborine* (L.) Crantz),
5. Лілія лісова (*Lilium martagon* L.),
6. Любка дволиста (*Platanthera bifolia* (L.) Rich.),
7. Осока піхвова (*Carex vaginata* Tausch),
8. Осока тонкокореневищна (*Carex chordorrhiza* Ehrh.),
9. Пальчатокорінник м'ясо-червоний (*Dactylorhiza incarnata* (L.) Soó),
10. Пальчатокорінник плямистий (*Dactylorhiza maculata* (L.) Soó),
11. Пальчатокорінник травневий (*Dactylorhiza majalis* (Rchb.) P.F.Hunt & Summerh.),
12. Пальчатокорінник Фукса (*Dactylorhiza fuchsii* (Druce) Soó),
13. Плаун колючий (*Lycopodium annotinum* L.),
14. Пухирник проміжний (*Utricularia intermedia* Hayne),
15. Росичка проміжна (*Drosera intermedia* Hayne),
16. Ситник бульбистий (*Juncus bulbosus* L.).

СПИСОК

**рідкісних видів тварин, занесених до «Червоної книги України» (2009) та
списків міжнародної охорони, які зустрічаються у ДП «Олевський
лісгосп АПК»**

Бернська конвенція, резолюція № 6 (1998)

1. Сова бородата (*Strix nebulosa* (Forster, 1772)
2. Сова вухата (*Asio otus* (Linnaeus, 1758),
3. Сова сіра (*Strix aluco* (Linnaeus, 1758),
4. Канюк звичайний (*Buteo buteo* (Linnaeus, 1758),
5. Яструб великий (*Accipiter gentilis* (Linnaeus, 1758).

«Червона книга України» (2009)

1. Видра річкова (*Lutra lutra* (Linnaeus, 1758),
2. Глушець (*Tetrao urogallus* (Linnaeus, 1758),

3. Голуб-синяк (*Columba oenas* (Linnaeus, 1758),
4. Горностаї (*Mustela erminea* (Linnaeus, 1758),
5. Жук-олень (*Lucanus cervus* (Linnaeus, 1758),
6. Журавель сїрий (*Grus grus* (Linnaeus, 1758),
7. Заєць білий (*Lepus timidus* (Linnaeus, 1758),
8. Зміїд (*Circaetus gallicus* (Gmelin, 1788),
9. Кажан пізній (*Empesicus serotinus* (Schreber, 1774),
10. Лелека чорний (*Ciconia nigra* (Linnaeus, 1758),
11. Лось (*Alces alces* (Linnaeus, 1758),
12. Мідянка (*Coronella austriaca* (Laurenti, 1768),
13. Орябок (*Tetrastes bonasia* (Linnaeus, 1758),
14. Підорлик малий (*Aquila pomarina* (Brehm, 1831),
15. Рись євразійська (*Lynx lynx* (Linnaeus, 1758),
16. Сова бородата (*Strix nebulosa* (Forster, 1772),
17. Тетерук (*Lirurus tetrax* (Linnaeus, 1758),
18. Тхір лісовий (*Mustela putorius* (Linnaeus, 1758),

3.2. Еколого-біологічна характеристика рідкісних видів судинних рослин

ДП «Олевський лісгосп АПК»

Характеристика видів рослин, занесених до міжнародних охоронюваних списків

Козельці українські (*Tragopogon ucrainicus* Artemcz.)

Родина Айстрові (*Asteraceae*)

Значення виду у збереженні генофонду: північно-понтичний ендемічний вид.

Загальний ареал: Верхньо-Дніпровський, Середньо-Дніпровський та захід Волзько-Донського флористичного району.

Морфологічний опис: стебла поодинокі, прямостоячі, 30-100(130) см заввишки, в молодому віці разом із листям білуваті від повстисто-паутинистого опушення, згодом, переважно в нижній частині більш-менш оголені, галузисті. Прикореневі та нижні стеблові листки лінійні або вузьколінійні, до 20-30 (і більше) см завдовжки, 2-10 мм завширшки (у середній частині), здебільшого, вздовж складені або жолобчасті. Верхні листки з розширеної, довгасто-яйцевидної основи відтягнуті або раптово стягнуті в лінійно-ланцетну, видовжену чи вузьколінійну, вкорочену, назад загнуту або спіралью закручену верхівку, близько 1-5,5 см завдовжки, 4-9 мм завширшки, у нижній частині загострені, як і решта листків, по краю нерідко помітно хвилясті. Кошики більш-менш численні, у волотисто-щитковидному, часто обернено-пірамідальному загальному суцвітті. Квітконоси під кошиком не потовщені. Обгортка кошиків від циліндричної до вузько-чашовидної, 15-25 мм завдовжки, 4-10 мм у діаметрі, принаймні, при квітках білувато-повстиста. Листочки обгортки звичайно в кількості 8, лінійно- або довгасто-ланцетні, 3,5-5 мм завширшки, досить тонко загострені. Квіти жовті, крайові перевищують обгортку; пилякова трубочка жовта. Сім'янки веретеноподібні, 13-27 мм завдовжки разом із носиком, 1-1,4 мм завширшки, на верхівці дуже поступово звужені в носик 2-5 мм завдовжки, невиразно п'ятигранні; чубок 12-16 мм завдовжки, сіруватий. Крайові сім'янки при основі гладенькі або майже гладенькі, вище, переважно по ребрах, вкриті дуже дрібними, малорозвинутими лусочками, жовтувато-буруваті.

Особливості біології: вид вразливої біології – дворічник. Цвіте VI-IX, плодоносить VI-IX. Розмножується виключно насінням.

Місця зростання: розріджені соснові ліси на борових пісках в умовах сухого бору (A₁) та свіжого бору (A₂), відкриті дюнні піски, галявини у сосняках, теплі узлісся, рідше – узбіччя доріг.

Локалітети у ДП «Олевський лісгосп АПК»: Копищанське л-во, квартал 22, виділ 10, у соснових лісах лишайникових в умовах сухих борів (A₁), лісовий заказник місцевого значення Урочище Гала.

Участь у створенні фітоценозів, життєва стратегія: асектатор, пацієнт.

Чисельність: у всіх локалітетах виду в області зустрічаються невеликі групи особин виду.

Прийняті заходи охорони: вид занесений до Європейського червоного списку (1991), статус – категорія R (рідкісний).

Рододендрон жовтий (*Rhododendron luteum* Sweet)

Родина Вересові (*Ericaceae*)

Значення виду у збереженні генофонду: реліктовий вид з давньосередземноморським ареалом на східній межі поширення.

Загальний ареал: Кавказ, північ Малої Азії, Балкани, південь Австрії, схід Центральної Європи, Східна Європа (Білорусь, Україна). В Україні: східна частина Західного Полісся, західна частина Житомирського Полісся, зрідка у Київському та Малому Поліссі.

Морфологічний опис рослини: кущ до 1-2 (2,5) м заввишки, з прямостоячими, в молодому віці опушеними гілками. Листки з еліптичною або довгасто-ланцетною пластинкою на короткому, (2)6-10 мм черешку, 7-10 см завдовжки і 2-3 см завширшки. Вони гострокінцеві, по краях війчасті, з обох боків розсіяно опушені, зелені, зрідка сизі, тонкі, на зиму опадають. Квітки на довгих залозисто опушених квітконіжках, зібрані в гусі зонтиковидні суцвіття на кінцях торішніх гілок. Чашечка квітки п'ятироздільна, з лінійно-ланцетними залозисто опушеними частками, близько 3 см завдовжки. Віночок трубчасто-дзвоникovidний, 3-4 см завдовжки, зовні залозисто опушений, жовтий, світло-жовтий або жовто-гарячий. Трубочка його трохи коротша від часток відгіну. Тичинки

і стовпчик довші за нього, видаються вперед. Зав'язь п'ятигнізда. Коробочка циліндрично-довгаста, до 2 см завдовжки, вкрита волосками. Дуже поліморфний і екологічно пластичний вид.

Особливості біології: розмножується насінням, цвіте IV-VI, також розростається вегетативно, добре відновлюється на суцільних зрубках, зрубаних у зимовий період, та згарищах.

Місця зростання: у звичайнодубових, соснових та сосново-дубових лісах, переважно у вологих та сирих гігротопах, по узліссях та галявинах.

Участь у створенні фітоценозів, життєва стратегія: віолент, доміант, часто створює суцільний важкопрохідний підлісок, має цілком задовільний потенціал поновлення на території підприємства.

Локалітети у ДП «Олевський лісгосп АПК»: Копищанське л-во, квартал 40, виділ 15, кв. 43, вид. 12, кв. 47, вид. 15; Кішинське л-во, кв. 64, вид. 6, кв. 52, вид. 56, кв. 52, вид. 30, кв. 67, вид. 19, кв. 59, вид. 14, кв. 59, вид. 26, кв. 59, вид. 10, кв. 59, вид. 5, кв. 24, вид. 5, кв. 41, вид. 11, кв. 43, вид. 12, кв. 1, вид. 25, кв. 2, виділи 3, 9, 14, 18, 23, кв. 6, виділи 25, 29, 30, кв. 10, вид. 3, кв. 17, вид. 13, 20, кв. 18, вид. 29, 35, кв. 19, вид. 24, 50, кв. 22, вид. 60, кв. 23, вид. 14, кв. 24, вид. 3, кв. 25, вид. 1, 4, кв. 26, вид. 1, 2, кв. 30, виділи 117, 23, 24, кв. 48, вид. 31, кв. 50, вид. 11, кв. 51, вид. 4, 7, кв. 52, вид. 30, 36, кв. 56, вид. 10, кв. 62, вид. 1, 9, 10, кв. 64, вид. 11, 19, кв. 69, вид. 26, кв. 72, вид. 6, кв. 81, вид. 2, 8, 9, кв. 82, вид. 11, кв. 86, вид. 3, кв. 87, вид. 2, кв. 88, вид. 3, 8, кв. 89, вид. 18; Корошинське л-во, кв. 20, вид. 30, 31, кв. 7, вид. 19, 20, 21, 34, кв. 9, вид. 1, 8, 10, 16, кв. 6, вид. 30, кв. 5, вид. 21, кв. 9, вид. 40, кв. 2, вид. 7, 8, 21, кв. 59, вид. 1, 17, 21, кв. 60, вид. 5, кв. 43, вид. 48, 55, кв. 46, вид. 27, 36, кв. 99, вид. 10, кв. 100, вид. 6, кв. 93, вид. 6, 11, кв. 79, вид. 26, 28, кв. 77, вид. 11, 12, кв. 48, вид. 14, 21, кв. 80, вид. 8, 15, кв. 84, вид. 9, 22, кв. 83, вид. 19, кв. 51, вид. 10, кв. 53, вид. 3; Сущанське л-во, кв. 70, вид. 2, кв. 69, вид. 1, 2, 7, 8, 12, кв. 52, вид. 20, кв. 60, вид. 22, 24, 26, 47, кв. 83, вид. 13, кв. 31, вид. 15, кв. 10, вид. 13, 15, кв. 11, вид. 32, 36, 38, кв. 20, вид. 10, 11, кв. 22, вид. 22, 23, 21, 19.

Головні фактори зменшення чисельності: суцільні зруби, зрубани у теплий період року, випасання худоби, рекреація.

Прийняті заходи охорони: вид занесено до Резолюції № 6 Бернської конвенції (1998), ліси з підліском з рододендрона жовтого занесено до «Зеленої книги України» (2009).

Характеристика видів рослин, занесених до «Червоної книги України» (2009)

Верба лапландська (*Salix lapponum* L.)

Родина Вербові (*Salicaceae*)

Значення виду у збереженні генофонду: реліктовий гляціальний вид на південній межі поширення.

Загальний ареал: Скандинавія, Атлантична та Середня Європа, Арктична Європа, північна та помірні смуги Східної Європи, Західний Сибір, Східний Сибір.

Морфологічний опис рослини: кущ до 1-1,5 м заввишки, з темно-червоними або каштановими голими гілками. Молоді гілочки пухнасті. Бруньки жовтувато-бурі, яйцевидні, тупі, голі або розсіяно-волосисті. Листки на коротких черешках, довгасті, довгасто-яйцевидні або ланцетні, до 5-8 см завдовжки, до 2-3 см завширшки, часто з косою і складчастою верхівкою, здебільшого цілокраї або хвилясто-виїмчасті, іноді рідко-дрібно-зубчасті, зверху тьмяно-зелені, знизу біло-повстисті, бічних жилок 7-12 пар. Прилистки дрібні, косо-яйцевидні або серповидні, спостерігаються рідко. Сережки густоквіткові, майже сидячі, 2-4 см завдовжки. Приквіткові лусочки обернено-яйцевидні або язикоподібні, загострені або тупі, на верхівці майже чорні, довго-біло-волосисті. Нектарник один, задній, довгастий, тупий. Тичинок дві, вільних, голих. Пиляки фіолетово-жовті, темніючі. Зав'язь до 5 мм, яйцевидно-конічна, біло-повстиста, на дуже

короткій ніжці. Стовпчик довгий, до 1,5 мм завдовжки, приймочки короткі, довгасті, дволопатеві.

Особливості біології: невисокий чагарник, розмножується насінням, цвіте V-VI, також розростається вегетативно, особливо при підсушенні боліт.

Місця зростання: торфові мезотрофні болота.

Участь у створенні фітоценозів, життєва стратегія: асектатор, експлерент.

Локалітети у ДП «Олевський лісгосп АПК»: Корощинське л-во, квартал 48, виділ 21, у мезотрофному болоті; Копищанське л-во, квартал 68, виділ 23; квартал 67, виділ 14, на мезотрофних березово-шерстистоплідноосоково-сфагнових болотах, гідрологічний заказник місцевого значення Урочище Хиллятин.

Головні фактори зменшення чисельності: осушувальна меліорація, торфорозробки, весняне випалювання болотних екотопів

Верба чорнична (*Salix myrtilloides* L.)

Родина Вербові (*Salicaceae*)

Значення виду у збереженні генофонду: реліктовий гляціальний вид на південній межі поширення

Загальний ареал: Західна та Східна Європа, Скандинавія, Західний та Східний Сибір, північ Монголії, північно-східний Китай, Далекий Схід

Морфологічний опис рослини: кущик 30-80 см заввишки, з тонкими жовтуватого або червонувато-бурими, голими гілками. Бруньки голі, яйцевидні, тупі. Листки 1-3,5 см завдовжки, 0,7-1,5 см завширшки, яйцевидні, еліптичні або довгасто-еліптичні, з обох кінців закруглені або звужені, здебільшого цілокраї, зовсім голі (замолоду злегка опушені), тонкі; зверху матово-зелені або сизуваті, трохи подібні до листків *Vaccinium uliginosum* L., знизу сизі, з густою сіткою жилок. Сережки розцвітають одночасно з появою листків, пухкі, на ніжках.

Приквіткові лусочки лопатево-круглясті, жовтуваті, з пурпуровою верхівкою, злегка волосисті. Тичинки дві, з вільними, волосистими нитками. Нектарник один, задній, довгастий. Зав'язь гола; спочатку зелена, пізніше червонувата, тупувата, з коротким стовпчиком; ніжка зав'язі близько 1,5 мм завдовжки.

Особливості біології: куш, розмножується насінням та вегетативно (гілки добре вкорінюються). Цвіте V-VI, плодоносить VI-VII.

Місця зростання: мезотрофні осоково-сфагнові та осоково-гіпнові болота.

Участь у створенні фітоценозів, життєва стратегія: асектатор, експлерент.

Локалітети у ДП «Олевський лісгосп АПК»: Копищанське л-во, квартал 68, виділ 10; квартал 67, виділи 23, 14, на мезотрофних березово-шерстистоплідноосоково-сфагнових болотах, гідрологічний заказник місцевого значення Урочище Хиллятин, квартал 80, виділ 14.

Головні фактори зменшення чисельності: осушувальна меліорація боліт, торфорозробки.

Прийняті заходи охорони: вид занесений до «Червоної книги України».

Гніздівка звичайна (*Neottia nidus-avis* (L.) Rich.)

Родина Зозулинцеві (*Orchidaceae*)

Значення виду у збереженні генофонду: євросибірський вид орхідей на південно-східній межі суцільного ареалу.

Морфологічний опис рослини: багаторічна безхлорофільна рослина. Кореневище горизонтальне, з густо розташованими численними досить товстими м'ясистими звивистими коренями, які утворюють скупчення, що нагадує пташине гніздо. Стебло сірувато-буре або буре, 20–35(45) см заввишки, з 3–5 лускатими буруватими піхвами. Гроно багатоквіткове, в

нижній частині рідке, у верхній досить густе. Приквітки лінійно-ланцетні, довші від скручених квітконіжок. Квітки з медовим запахом, буруваті, з темнішою губою. Листочки оцвітини обернено-яйцевидно-довгасті або довгасті, тупі, 4–6 мм завдовжки. Губа 10–12 мм завдовжки; її лопаті розбіжні, довгасті, серповидно-зігнуті, на кінцях округлі. Коробочка довгасто-булавовидна, з шістьма ребрами, косо догори спрямована.

Особливості біології: сапротрофна орхідея. Для розвитку потребує симбіозу з видоспецифічними мікоризними грибами. Багаторічник, розмножується насінням. Цвіте VI-VII, плодоносить VIII-IX.

Місця зростання: листяні, хвойні та мішані ліси.

Локалітети у ДП «Олевський лісгосп АПК»: Сущанське л-во, квартал 55, виділ 1, старий березовий ліс, лісовий заказник місцевого значення Сущанський.

Природоохоронний статус: вид занесено до «Червоної книги України» (2009), категорія неоцінений вид.

Коручка морозниковидна (*Epipactis helleborine* (L.) Crantz.)

Родина Зозулинцеві (*Orchidaceae*)

Значення виду у збереженні генофонду: євразійський диз'юнктивноареальний вид орхідей.

Морфологічний опис рослини: багаторічна кореневищна рослина. Кореневище коротке, здебільшого косе. Стебло одиничне, 30–80(100) см заввишки, нерідко більш-менш звивисте, в нижній частині звичайно голе, у верхній коротко-опушене, при основі з щільно притиснутими ясно-бурими піхвами, вище до суцвіття вкрите листям. Листки в кількості 4–10 звичайно довші від міжвузля; яйцевидні, довгасто-яйцевидні і ланцетні, загострені. Вздовж країв, а також уздовж жилок листки зверху і зісподу або тільки зісподу коротко-шерстисті.

Суцвіття – видовжене, багатоквіткове, майже однобічне гроно; приквітки зелені, ланцетні або широколінійні, загострені, нижні звичайно значно довші від квіток. Квітки звислі; листочки оцвітини спочатку складені дзвоником, потім майже розпростерті, голі або зовнішні іноді з рідкими волосками. Зовнішні листочки оцвітини яйцевидно-ланцетні, загострені, зеленуваті, 10 мм завдовжки або трохи довші, внутрішні коротші й ширші від зовнішніх, блідо-зеленуваті, внизу трохи червонуваті. Губа коротша від інших листочків оцвітини, 10–11 мм завдовжки, задній її членик напівкулястий, чашовидно увігнутий, з вузьким переднім входом, зовні зеленуватий, по краю білуватий, всередині червонувато-темно-бурий.

Передній членик губи широко-серцевидно-яйцевидний, з відігнутою верхівкою, зеленувато-лілово-фіолетовий, при основі з двома гладенькими горбками або майже без горбків. Зав'язь поступово до основи звужена, коротко- і рідко- опушена або зрідка цілком гола.

Особливості біології: кореневищний багаторічник, розмножується переважно насінням, рідше – розростанням кореневищ. Цвіте VII-IX, плодоносить VIII-X.

Місця зростання: широколистяні та мішані ліси, рідше – багаті соснові ліси, чагарники.

Локалітети у ДП «Олевський лісгосп АПК»: Сущанське л-во, квартал 55, виділ 1, старий березовий ліс, лісовий заказник місцевого значення Сущанський.

Природоохоронний статус: вид занесено до «Червоної книги України» (2009), категорія неоцінений вид.

Лілія лісова (*Lilium martagon* L.)

Родина Лілійні (*Liliaceae*)

Значення виду у збереженні генофонду: євро-сибірський, диз'юнктивноареальний, реліктовий вид.

Морфологічний опис рослини: багаторічна цибулинна рослина. Цибулина яйцевидна, 2–2,5 см завдовжки, з жовтими м'ясистими лусками. Стебло пряме, циліндричне, зелене, іноді з червонуватими плямочками, голе або частіше коротко шорстко-пухнасте, знизу і під суцвіттям здебільшого безлисте (30)40–70(150) см заввишки.

Листки еліптично-ланцетні, гострі, до основи клинувато-звужені, з коротко-шорстким краєм; середні листки по 5–6 (рідко до 8) у кільцях, нижні й верхні менші, чергові. Квітки з своєрідним запахом, у кількості 3–10, рідко 15–20, у рідкому гроні, на довгих квітконіжках, пониклі; оцвітина бруднувато-ясно-пурпурова, всередині з темно-фіолетовими плямочками. Її листочки довгасті, тупі, загорнуті, при основі з довгастою, по краях вийчастою медовою ямкою, на спинці і на верхівці трохи і розсіяно опушені, 3–4 см завдовжки. Тичинки коротші від оцвіттини, з лінійно-довгастими пиляками. Зав'язь довгаста; стовпчик трохи зігнутий, на верхівці дещо потовщений, з головчастою трилопатевою приймочкою, вдвоє довший від зав'язі. Коробочка обернено-яйцевидна, шестигранна, з гострими ребрами; зверху коробочки лишаяються рештки стовпчика, 25–30 мм завдовжки, 18–23 мм завширшки.

Особливості біології: цибулинний багаторічник, розмножується насінням. Цвіте VI-VII, плодоносить VIII.

Місця зростання: широколистяні, багаті соснові та мішані ліси; галявини, узлісся.

Локалітети у ДП «Олевський лісгосп АПК»: Сущанське л-во, квартал 55, виділ 1, старий березовий ліс, лісовий заказник місцевого значення Сущанський.

Природоохоронний статус: вид занесено до «Червоної книги України» (2009), категорія неоцінений вид.

Любка дволиста (*Platanthera bifolia* (L.) Rich.)

Родина Зозулинцеві (*Orchidaceae*)

Значення виду у збереженні генофонду: палеарктичний лісовий вид орхідей на південній межі поширення.

Морфологічний опис рослини: багаторічна рослина. Бульби довгасто-овальні, зі звуженим кінчиком. Стебло (20)25-50(63) см заввишки, більш-менш гранчасте, обгорнуте при основі 2-3 бурими ланцетними піхвами. Листків 4-6; нижні 2-3 листки зближені при основі стебла, еліптичні або довгасто-обернено-яйцевидні, тупі або гоструваті, до основи звужені в крилатий черешок; решта – дрібні, ланцетні, гострі. Суцвіття звичайно рідке, циліндричне; приквітки ланцетні, тупуваті, майже однакової довжини з зав'язю. Квітки білі, пахучі.

Середній зовнішній листочок оцвітини широко-яйцевидний, з серцевидною основою, 4,5-6(7) мм завдовжки і майже такої ж ширини. Інші листочки оцвітини ланцетні, нерівнобокі; з них бокові зовнішні довші і вужчі від середнього. Губа лінійна, тупа, 10-13 мм завдовжки і близько 2 мм завширшки. Шпора тонка, нитковидна, зігнута, на кінці зеленувата, гостра, косо донизу спрямована або горизонтальна, (15)20-27(35) мм завдовжки, в 1,5-2 рази довша від зав'язі. Пиляк з вузькою спайкою і з паралельними гніздами, що стикаються одне з одним.

Особливості біології: багаторічник, розмножується насінням. Цвіте VI-¹/₂VII, плодоносить VIII-IX. Характеризується високою насінневою продуктивністю. Насіння проростає виключно за наявності специфічного мікоризного гриба. Проросток розвивається під землею 2-4 роки. Зацвітає на 11-му році життя. Запилюється нічними метеликами. Тривалість життя до 27 років.

Місця зростання: широколистяні та мішані ліси, узлісся, галявини, луки.

Локалітети у ДП «Олевський лісгосп АПК»: Сущанське л-во, квартал 55, виділ 1, старий березовий ліс, лісовий заказник місцевого значення Сущанський.

Природоохоронний статус: вид занесено до «Червоної книги України» (2009), категорія неоцінений вид.

Осока піхвова (*Carex vaginata* Tausch)

Родина Осокові (*Cyperaceae*)

Значення виду у збереженні генофонду: рідкісний реліктовий вид з диз'юнктивним ареалом.

Загальний ареал: аркто-бореально-альпійський. Вид циркумполярно поширений в Арктиці; диз'юнктивно в горах Північної Європи, Центральної Європи, Східної Європи, Кавказу, Малої Азії, Сибіру, Далекого Сходу, Північної Америки. В Україні трапляється в альпійському поясі Карпат, дуже рідко на рівнині – на півночі Житомирського та північному сході Лівобережного Полісся.

Морфологічний опис рослини: геофіт. Трав'яний багаторічник з довгим кореневищем. Стебла 30-50 см заввишки, зі світло-бурими листовими піхвами. Листки пласкі, 3-5 мм завширшки, коротші за стебла. Нижній покривний листок з піхвою до 2-3 см завдовжки. Суцвіття 10-20 см завдовжки, складається з 3-4 колосків. Верхній колосок у суцвітті чоловічий, булаво подібний, зі світло-іржавими, яйцеподібними, гоструватими покривними лусками. Решта колосків – жіночі, довгасті, 1-2,5 см завдовжки, рідко квіткові, на довгих ніжках. Покривні луски жіночих колосків коротші за мішечки, широко-яйцеподібні, іржаво-бурі, з зеленою серединною жилкою. Мішечки яйцеподібні, голі, здуто-тригранні, 4-4,5 мм завдовжки, зеленкувато-жовті, з тонкими, малопомітними жилками, із зігнутим, двозубчасто-вищербленим носиком. Приймочок – 3, плід – горішок.

Особливості біології: розмножується насінням і вегетативно (кореневищами). Цвіте V-VII, плодоносить VI-VII.

Місця зростання: сирі соснові, дубові, сосново-дубові ліси, зрідка вільхові ліси та вологі узлісся і галявини.

Участь у створенні фітоценозів, життєва стратегія: асектатор, експлерент.

Локалітети у ДП «Олевський лісгосп АПК»: Копищанське л-во, квартал 22, виділ 3, в умовах, перехідних від вологих до сирих суборів (B₃₋₄), у сосново-березових лісах крушиново-молінієво-довгомошних, лісовий заказник місцевого значення Урочище Гала.

Головні фактори зменшення чисельності: суцільні рубки у лісах, лісові пожежі, випасання худоби, рекреація.

Осока тонкокореневищна (*Carex chordorrhiza* Ehrh.)

Родина Осокові (*Cyperaceae*)

Значення виду у збереженні генофонду: циркумполярний гляціальний реліктовий вид на південній межі ареалу.

Загальний ареал: циркумполярний. Поширений у північній частині ЄЖвразії та Північної Америки, з диз'юнктивним поширенням у гірських районах. В Україні – на вівденній межі поширення. Зустрічається у північній частині Полісся, переважно Волинського та Житомирського, зрідка – у північній частині Правобережного Лісостепу.

Морфологічний опис рослини: рослина з довгими батогавидними повзучими кореневищами, що розвивають розставлені, одиничні, плідні або неплідні гони. Стебла більш-менш порожнисті, круглясто-сплющені, гладенькі, 15-30 см заввишки, при основі обгорнені довгими бурими безлистими або з короткою пластинкою піхвами. Листи на стеблі плоско-жолобчасті, до 2-2,5 мм завширшки, коротші за стебло. Колосів 3-5, у нижній частині з жіночими, в верхній – з чоловічими квітками, зібраних

густою збитою яйцевидною або трикутною головкою 0,8-2 см завдовжки. Покривні луски яйцевидні, гострі, іржаві, майже дорівнюють мішечкові. Мішечки товсто-шкірясті, яйцевидні або еліптичні, 3,5-4 мм завдовжки, з обох боків опуклі, з 10-15 жилками спереду і з 5-8 ззаду, при основі губчасті, вгорі раптом звужені в короткий гладенький циліндричний, угорі півчастий двозубий носик.

Особливості біології: розмножується насінням і вегетативно (кореневищами). Цвіте V-VI, плодоносить VI-VII.

Місця зростання: обводнені сфагнові болота.

Участь у створенні фітоценозів, життєва стратегія: асектатор, олігопатієнт.

Локалітети у ДП «Олевський лісгосп АПК»: Копищанське л-во, квартал 67, виділ 30, у мочажинах на мезотрофних березово-шерстистоплідноосоково-сфагнових болотах, гідрологічний заказник місцевого значення Урочище Хиллятин.

Головні фактори зменшення чисельності: осушувальна меліорація, торфорозробки, антропогенна трансформація болотних екотопів.

Пальчатокорінник м'ясо-червоний (*Dactylorhiza incarnata* (L.)

Soó)

Родина Зозулинцеві (*Orchidaceae*)

Значення виду у збереженні генофонду: євразійський поліморфний вид орхідних.

Загальний ареал: Європа, Мала Азія, Кавказ, Джунгарія, Монголія, Західний Сибір.

Морфологічний опис рослини: багаторічна трав'яниста рослина. Бульби стиснуті, 2-4-роздільні. Стебло 25-55 см завш., просте, пряме, округле, порожнисте. Листки в кількості 4-6, догори косо спрямовані, вузьколанцетні або ліпійно-ланцетш, до кінця поступово звужені, тупувато

загострені і закінчуються башличком. Колос довгасто-циліндричний, густий, багатоквітковий. Приквітки ланцетні, загострені, цілком зелені або трохи по краю фіолетово забарвлені, принаймні нижні, довші від квіток; верхні - утворюють чубок над квітковими бруньками. Квітки фіолетово-бузково-рожеві. Губа з темнішим пурпурово-фіолетовим рисунком, листочки оцвітини яйцевидно-довгасті, тупуваті; бічні зовнішні - 5-7 мм завд., відігнуті, середній листочок коротший, бічні листочки внутрішнього кола оцвітини майже такої самої довжини, як і середній листочок зовнішнього кола. Губа широкоромбічна або ромбічно-довгаста, 4-7 мм завд., 5-8 мм завш., суцільна, дрібнозарубчаста або невиразно 3-лопатева, із зубчикоподібною середньою лопаттю. Шпорка циліндрично-конічна або конічна, пряма або трохи зігнута, косо вниз спрямована, коротша від зав'язі. Колонка коротка, гнізда пиляків пурпурові. Полінії овальні або булавоподібні, сіро-зелені. Приймочка нитковидна, червонувата. Зав'язь сидяча, веретеноподібно скручена.

Особливості біології: багаторічник, розмножується насінням. Цвіте V-VI, плодоносить VI-VII.

Місця зростання: болота, вологі ліси, болотисті та торф'янисті луки, вологі чагарники.

Участь у створенні фітоценозів, життєва стратегія: асектатор, експлерент.

Локалітети у ДП «Олевський лісгосп АПК»: Кішинське л-во, квартал 59, виділ 31, в евтрофному болоті; Корощинське л-во, квартал 79, виділ 7, в евтрофному болоті.

Головні фактори зменшення чисельності: антропогенна трансформація лучних екотопів, корінне та поверхневе поліпшення лук, випасання худоби, весняне випалювання дернини, викопування бульб як цінної лікарської сировини.

Природоохоронний статус: вид занесено до «Червоної книги України» (2009).

Пальчатокорінник плямистий (*Dactylorhiza maculata* (L.) Soó)

Родина Зозулинцеві (*Orchidaceae*)

Значення виду у збереженні генофонду: середньоєвропейський вид на північно-східній межі ареалу.

Морфологічний опис рослини: багаторічник, стебло 25-50 см завв., просте, пряме, щільне, при основі до 8 мм в діам. Листки в кількості 5-8, відхилені або дуговидно відхилені, майже плоскі або трохи вздовж складені, тупувато загострені, плямисті; нижній листок 5-10 см завд., 1-3 см завш., довгасто-ланцетний або ланцетний, тупий або тупувато загострений; наступні 2 листки - довгувато-ланцетні, загострені, 6-15 см завд., 1-2 см завш.; верхівкові листки або шиловидно-лінійні, часто трохи хвилясті, загострені, 2-9 см завд. І '2-5 мм завш., не досягають основи суцвіття. Колос яйцевидно-циліндричний, густий і багатоквітковий, 3-10 см завд., 3-4 см в діам. Приквітки вузьколінійно-ланцетні, загострені, коротші від квіток, лише деякі нижні - трохи довші за них, 2-2,5 см завд., верхні-звичайно ж 4-7 мм завд. Квітки блідно-рожеві. Губа з дрібними фіолетовими цяточками, розмішеними суцільними або переривчастими лініями відповідно конфігурації губи. Зовнішні листочки оцвіттини ланцетні або широколанцетні, тупуваті; бічні - 7-9 мм завд., 2,5-3 мм завш., нерівнобічні, часто всіяні круглими плямами; середній - 6,5-8 мм завд., 2 листочки внутрішнього кола оцвіттини майже дорівнюють середньому зовнішньому, ланцетні, нерівнобічні. Губа оберненоїрковидна, 7-10 мм завд. і 9-14 мм завш., на кінці коротко-3-лопатева, з середньою лопаттю значно меншою і вужчою, ніж бічні, зубчиковидною, широкотрикутною, тупуватою, 2-2,5 мм завд. і при основі 2,5-3 мм завш.; бічні лопаті по зовнішньому краю закручені і трохи зарубчасті. Шпорка циліндрична, пряма, тупа, трохи коротша зав'язі або дорівнює їй, 6-10 мм завд., 1 -1,5 мм в діам. Зав'язь сидяча, скручена.

Особливості біології: багаторічник, розмножується насінням. Цвіте VI-VII, плодоносить VIII

Місця зростання: вологі луки, лісові галявини, осоково-сфагнові болота, чагарники.

Локалітети у ДП «Олевський лісгосп АПК»: Кішинське л-во, квартал 41, виділ 23, у болоті; Корощинське л-во, квартал 79, виділ 12, у мезотрофному болоті, квартал 48, виділ 21, у мезотрофному болоті; Копищанське л-во, квартал 68, виділ 1, на заболочених лісових галявинах, гідрологічний заказник місцевого значення Урочище Хиллятин.

Участь у створенні фітоценозів, життєва стратегія: асектатор, експлерент.

Головні фактори зменшення чисельності: антропогенна трансформація лучних екотопів, випасання худоби, весняне випалювання дернини, викопування бульб як цінної лікарської сировини.

Природоохоронний статус: вид занесено до «Червоної книги України» (2009), категорія неоцінений вид.

Пальчатокорінник травневий (*Dactylorhiza majalis* Reichenb.)

Родина Зозулинцеві (*Orchidaceae*)

Значення виду у збереженні генофонду: середньоєвропейсько-середземноморський вид на північно-східній межі ареалу.

Загальний ареал: Атлантична та Середня Європа, південний захід Східної Європи, Середземномор'я, Крим.

Морфологічний опис рослини: бульби сплющені, пальчатороздільні, з 3-5 частками. Стебло 30-70 см завв., пряме, порожнисте, циліндричне або у верхній частині гранчасте, вгорі забарвлене у фіолетовий колір, з 3-6 листками. Листки темно-зелені, зверху з пурпуровими або чорнуватими довгастими плямами та перпендикулярними жилками. Нижні й середні листки довгасто-яйцевидні,

звичайно з найбільшою шириною посередині; верхні - зменшені, ланцетні, здебільшого червонуваті; верхній листок здебільшого досягає основи суцвіття. Колос 5-9 см завд., циліндричний або яйцевидний, тупий, густий або рідкий. Приквітки яйцевидно-ланцетні або ланцетні, звичайно червонуваті; нижні і середні - довші від квітки. Квітки яскраво-оранжеві, лілово-пурпурові, червоні або білі. Зовнішні листочки оцвітини яйцевидно-ланцетні, тупуваті, бічні - звичайно слабо плямисті, середній - трохи коротший; бічні внутрішні листочки оцвітини коротші і звичайно вужчі. Губа 3-лопатева, рідко суцільна, з ширококлиновидною основою і рисунком з темно-фіолетових цяток, бічні лопаті губи ромбічні або напівкруглі, цілокраї або зубчасті, простерті або донизу спрямовані; середня лопать губи менша від бічних, часто дуже коротка, довгаста або трикутна, тупа або виїмчаста, іноді майже 2-роздільна, шпорка конічно-циліндрична, загострена, трохи довша, або трохи коротша від зав'язі.

Особливості біології: багаторічник, розмножується насінням. Цвіте V-VI, плодоносить VI-VII.

Місця зростання: вологі луки, узлісся, осоково-гіпнові евтрофні болота. Має широку екологічну амплітуду.

Участь у створенні фітоценозів, життєва стратегія: асектатор, експлерент.

Локалітети у ДП «Олевський лісгосп АПК»: Кішинське л-во, квартал 59, виділ 30, в евтрофному болоті; Корощинське л-во, квартал 59, виділ 22, в осоковому болоті.

Головні фактори зменшення чисельності: антропогенна трансформація лучних екотопів, корінне та поверхнєве поліпшення лук, випасання худоби, весняне випалювання дернини, викопування бульб як цінної лікарської сировини.

Пальчатокорінник Фукса (*Dactylorhiza fuchsii* (Druce) Soó)

Родина Зозулинцеві (*Orchidaceae*)

Значення виду у збереженні генофонду: євразійський бореальний вид на південній межі ареалу.

Загальний ареал: Скандинавія, Атлантична, Середня та Східна Європа, Середземномор'я, Західний та Східний Сибір, Центральна Азія (північ Монголії).

Морфологічний опис рослини: багаторічна трав'яниста рослина. Бульби стиснуті, 2-4-пальчасті. Стебло 25-65 см завв., просте, пряме, щільне. Листки зверху темно-зелені, з фіолетово-коричневими плямами, знизу одноколірні, сизувато-зелені, відхилені, плоскі, звичайно в кількості 4-8; нижній листок оберненояйцевидний або довгасто-ланцетний, на кінці тупий, закруглений, 4-12 см завд. і 2-4,5 см завш., наступних 2 листки довгасто-ланцетні або рідше довгасто-оберненояйцевидні, тупі або тупувато загострені, 6 - 15 см завд. і 1-3,5 завш.; верхівкові листки вузьколінійно-ланцетні, загострені, прямі, приквіткоподібні, в значній мірі не досягають суцвіття. Колос циліндричний, густий, проте рідший і вужчий, ніж у пальчатокорінника плямистого, 4-15 см завд., 2,5 - 3 см завш. Приквітки лінійно-ланцетні, загострені, всі коротші за зав'язь, дуже рідко нижні приквітки перевищують зав'язь і досягають 2,5 см завд. Квітки рожево-лілові, губа з фіолетовим рисунком із суцільних ліній і крапок, розміщених відповідно конфігурації губи (рис. 39). Листочки зовнішнього кола оцвітини широколанцетні, тупуваті; бічні – 6,5-9 мм завд. і до 3 мм завш., інколи всіяні дрібними плямами; середній - трохи довший за бічні; 2 листочки внутрішнього кола майже дорівнюють середньому зовнішньому листочку, ланцетні, нерівнобічні. Губа округло-ромбічна, 7-10 мм завд., 9-10 мм завш., на 1/3 або майже до 1/2 розсічена чи надрізана. Шпорка циліндрична, пряма, 6-8 мм завд., 1 -1,5 мм в діам., трохи коротша від веретеновидно скрученої зав'язі.

Особливості біології: багаторічник, розмножується насінням. Цвіте VI-VII, плодоносить VIII.

Місця зростання: торф'янисті та болотисті луки, болота, узлісся, галявини, розріджені соснові та березові ліси, вологі чагарники, береги.

Участь у створенні фітоценозів, життєва стратегія: асектатор, експлерент.

Головні фактори зменшення чисельності: осушувальна меліорація, антропогенна трансформація лучних екотопів, корінне та поверхневе поліпшення лук, випасання худоби, весняне випалювання дернини, викопування бульб як цінної лікарської сировини.

Локалітети у ДП «Олевський лісгосп АПК»: Кішинське л-во, квартал 41, виділ 10, в евмезотрофному болоті; Корощинське л-во, квартал 59, виділ 22, в осоковому болоті; Копищанське л-во, квартал 68, виділ 1, на заболочених лісових галявинах, гідрологічний заказник місцевого значення Урочище Хиллятин; квартал 68, виділ 10; квартал 67, виділ 23, на мезотрофних березово-шерстистоплідноосоково-сфагнових болотах, гідрологічний заказник місцевого значення Урочище Хиллятин.

Природоохоронний статус: вид занесено до «Червоної книги України» (2009), категорія неоцінений вид.

Плаун колючий, плаун річний (*Lycopodium annotinum* L.)

Родина Плаунові (*Lycopodiaceae*)

Значення виду у збереженні генофонду: бореальний вид на південній межі поширення.

Морфологічний опис рослини: багаторічна трав'яниста, сланка рослина заввишки 10-30 см. Стебло повзуче, довге, циліндричне, у вузлах укорінюється, негусто вкрите лінійно-ланцетними листками, спрямованими в середній частині стебла перпендикулярно до нього або назад відігнутими, а у верхній – спрямованими косо вгору. Листки жорсткуваті, з видовженим

вістрям на кінці. Стробіли завжди одиночні, сидячі, циліндричні, утворюються на верхівках неспеціалізованих висхідних пагонів – на відміну від плауна булавовидного.

Особливості біології: багаторічник, розмножується спорами.

Спороносить VII-IX.

Місця зростання: вологі хвойні та мішані ліси, ТЛУ – В₃-С₃.

Участь у створенні фітоценозів, життєва стратегія: домінант або співдомінант, віолент.

Локалітети у ДП «Олевський лісгосп АПК»: Копищанське л-во, квартал 22, виділ 3, в умовах, перехідних від вологих до сирих суборів (В₃₋₄), у сосново-березових лісах крушиново-молінієво-довгомошних, лісовий заказник місцевого значення Урочище Гала, Копищанське л-во, квартал 68, виділ 2, у вологому сосново-березовому лісі, гідрологічний заказник місцевого значення Урочище Хиллятин.

Природоохоронний статус: вид занесено до «Червоної книги України» (2009), категорія неоцінений вид.

Пухирник проміжний (*Utricularia intermedia* Hayne)

Родина Пухирникові (*Lentibulariaceae*)

Значення виду у збереженні генофонду: голарктичний, диз'юнктивноареальний, комахоїдний вид.

Загальний ареал: Європа (без півдня), Сибір, Східна Азія, Північна Америка.

Морфологічний опис рослини: багаторічна комахоїдна рослина 10-40 см завдовжки, вільно плаває у воді, або рідше її стебла лежать на прибережному мулі. Стебла тоненькі. Пагони двоякого вигляду: поряд з пагонами, на яких зелені листки без пухирців, є пагони з зачатковими безколірними листочками, на яких утворюються пухирці. Зелені листки 5-20 мм завдовжки, з вузьколінійними часточками. Квітконосне стебло

прямостояче, безлисте, 7-30 см заввишки. Квіти у кількості 2-5 сидять у пазухах прицвітних листків і утворюють на верхівці негусте гроно. Чашечка двороздільна, з яйцевидними частками. Віночок 12-15 мм завдовжки, світло-жовтий, з червонуватими смужками, з короткою трубочкою і двогубим відгином; верхня губа його широкояйцевидна, вдвічі довша за опуклину нижньої губи; нижня губа його плоска, тупа; шпорка циліндрична, дорівнює жовжині нижньої губи або коротша за неї. Коробочка яйцевидна.

Особливості біології: комахоїдний багаторічник, занурений у товщу води. Розмножується насінням та вегетативно (виводковими верхівковими бруньками). Цвіте VI-VIII.

Місця зростання: стоячі води, торфові болота, канали.

Участь у створенні фітоценозів, життєва стратегія: зрідка може домінувати у водних угрупованнях в евтрофних водоймах, експлерент.

Локалітети у ДП «Олевський лісгосп АПК»: Корощинське л-во, квартал 79, виділ 19, у відкритому мезотрофному сфагновому болоті, між купинами, в обводнених мочажинах; Копищанське л-во, квартал 40, виділ 1, у відкритому мезотрофному болоті, лісовий заказник місцевого значення Урочище Гала.

Головні фактори зменшення чисельності: осушення боліт, забруднення водойм.

Росичка проміжна (*Drosera intermedia* Hayne)

Родина Росичкові (*Droseraceae*)

Значення виду у збереженні генофонду: голарктичний диз'юнктивноареальний вид в ізолюваній частині ареалу.

Загальний ареал: Атлантична та Середня Європа, захід Східної Європи, Північна Америка, Куба.

Морфологічний опис рослини: листки в прикореневій розетці, догори косо спрямовані, з обернено-яйцевидно-клиновидною пластинкою і з довшим за неї черешком. Прилистки прирослі основою до черешка і майже до основи розсічені на ланцетно-щетинковидні або волосовидні частки. Квіткові стебла одиничні або по 2-3, з лежачої основи коліноподібно висхідні, 3-12(15) см заввишки, мало перевищують листки. Суцвіття 4-10-квіткове. Чашолистки довгасті, 3-4 мм завдовжки, при основі зрослі. Пелюстки білі, видовжено обернено-яйцевидні, близько 4-5 мм завдовжки, 3 мм завширшки; зав'язь обернено-яйцевидна, стовпчиків 3, до основи 2-роздільних, з цілісними, висхідними, на верхівці розширеними і іноді виїмчастими частками. Коробочка грушовидна, вздовж борозенчаста. Насінина обернено-яйцевидна, рудо-бура, густо горбочкувата.

Особливості біології: багаторічник, комахоїдний вид. Цвіте 2/2 VI-VII. Розмножується насінням.

Місця зростання: сфагнові та осоково-сфагнові болота, відкриті торфи, зрідка – мокрі піски.

Участь у створенні фітоценозів, життєва стратегія: у сформованих ценозах – асектатор, пацієнт. У несформованих піонерних угрупованнях може виступати як тимчасовий домінант або співдомінант, експлерент. Проте внаслідок поступового задерніння досить швидко зменшує свою участь.

Локалітети у ДП «Олевський лісгосп АПК»: Копищанське л-во, квартал 67, виділ 23, у мочажинах на мезотрофних березово-шерстистоплідноосоково-сфагнових болотах, гідрологічний заказник місцевого значення Урочище Хиллятин.

Головні фактори зменшення чисельності: осушення боліт, випасання худоби, весняне випалювання дернини на болотах.

Ситник бульбистий (*Juncus bulbosus* L.)

Родина Ситникові (*Juncaceae*)

Значення виду у збереженні генофонду: середньоєвропейський вид на східній межі ареалу

Морфологічний опис рослини: рослина зелена або зелено-червона, утворює пучкуваті дернини. Стебла тонкі, циліндричні, прямостоячі або лежачі, у вузлах укорінюються, 2–15(25) см заввишки, вгорі розгалужені. Листки вузько-лінійні, нитковидні. Суцвіття злегка розгалужене, зонтикоподібне; квітки 3,5–4 мм завдовжки, зібрані нечисленними розставленими 2–6(8)-квітковими головками; приквітки яйцевидні, загострені. Листочки оцвітини довгасто-ланцетні, майже рівні; зовнішні – гострі; внутрішні – тупі або тупуваті, широко-перетинчасто-обведені. Тичинок здебільшого три, 1,5–1,7 мм завдовжки, з пиляками, що майже дорівнюють ниткам. Коробочка довгасто-яйцевидна, тупа, бура, з коротким носиком, ледве довшим від оцвітини. Насіння обернено-яйцевидне, 0,5–0,6 мм завдовжки, гостре, іржаве.

Особливості біології: багаторічник, розмножується насінням та бульбами, повзучими пагонами. Цвіте VI-VIII, плодоносить VIII-IX

Місця зростання: обводнені зниження на сфагнових болотах, заболочені ліси, зарослі меліоративні канали, відкриті торфи та мокрі піски, пересихаючі мілководні мезотрофні водойми, слабо задерновані береги.

Участь у створенні фітоценозів, життєва стратегія: може бути асектатором; на ділянках відкритих мокрих пісків та у пересихаючих водоймах може бути домінантом динамічних угруповань. Експлерент.

Локалітети у ДП «Олевський лісгосп АПК»: Копищанське л-во, квартал 69, виділ 4, у відкритому мезотрофному болоті по краю вільшняка, на відкритому мулі по берегу болота, гідрологічний заказник місцевого значення Урочище Хиллятин.

Природоохоронний статус: вид занесено до «Червоної книги України» (2009), категорія неоцінений вид.

3.3. Еколого-біологічна характеристика рідкісних видів тварин ДП «Олевський лісгосп АПК»

Характеристика видів тварин, занесених до міжнародних охоронюваних списків

Сова бородата (*Strix nebulosa* Forster, 1772)

Таксономічна належність: Клас — Птахи (Aves), ряд — Совоподібні (Strigiformes), родина — Совові (Strigidae). Один з видів політипного роду; один з 3-х видів роду у фауні України.

Природоохоронний статус виду: рідкісний.

Ареал виду та його поширення в Україні: Займає Пн. Америку від Центральної Аляски на сх. до Зх. Квебека. У Євразії — від Скандинавії на сх. до бас. Анадира, узбережжя Охотського і Японського морів. Вперше гніздування виду в Україні спостерігали у середині 1980 рр. Поширений на пн. Житомирської, Рівненської та Волинської обл., а також на пн. зх. Київської обл.

Чисельність і причини її зміни: В Європі оцінюють у 2,1–6,7 тис. пар. У гніздовому угрупованні України налічують 20–35 пар. Найчисленніший на пн. Житомирської обл., де, вірогідно, гніздиться біля 80% популяції. Негативні чинники: знищення старих ділянок старого лісу, ведення лісорозробок біля гнізд, відстріл птахів браконьєрами.

Особливості біології та наукове значення: Осілий. Віддає перевагу мішаним та хвойним лісам, ділянкам біля лісових галявин та водно-болотних угідь. Гніздування починається наприкінці березня — на початку квітня. Займає гнізда інших великих птахів, які розташовані на деревах, гніздиться й

у напівдуплах. У кладці 3–5, найчастіше 4 яйця. Насиджування яєць триває 28–30 діб. Статева зрілість настає на 2–3 році життя. Живе до 20 років. Біля 90% в живленні становлять мишоподібні гризуни. Зідка здобуває інших невеликих ссавців і гризунів.

Морфологічні ознаки: Маса тіла: до 1,2 кг, довжина тіла: 64–70 см, розмах крил: до 140 см. У дорослого птаха верх сірувато-бурий з численними темнобурими і білуватими плямами, дзьоб і райдужна оболонка ока жовті. Молодий птах зверху бурий з білуватими поперечними смугами.

Локалітети у ДП «Олевський лісгосп АПК»: Копищанське л-во, квартал 8, виділ 11, у старому сосняку.

Природоохоронний статус виду: вид занесено до «Червоної книги України (2009), а також включено до Конвенції CITES (Додаток II), Бернської конвенції (Додаток II, Резолюція № 6 (1998)).

Режим збереження популяцій та заходи з охорони: Для покращання охорони необхідні: збалансоване ведення лісового господарства, створення мікрозаказників радіусом 0,5 км навколо гнізд, влаштування штучних гніздівель, підвищення контролю за випадками незаконного відстрілу, моніторинг забруднення навколишнього природного середовища.

Сова вухата (*Asio otus* (Linnaeus, 1758))

Таксономічна належність: Клас — Птахи (Aves), ряд — Совоподібні (Strigiformes), родина — Совові (Strigidae).

Особливості ідентифікації та біології: сова середнього розміру (менша за ворону сіру). Забарвлення досить строкате з домінуванням рудих тонів. Спина сірувато-бура з рудим відтінком, груди і черевце руді або жовтуваті з довгастими чорними смугами, які перекреслені плоскими поперечними штрихами. Низ черевця і підхвістя білі. Хвіст знизу жовтуватий з рівномірною темною смугастістю. Очі жовто-помаранчеві. Дзьоб темно-сірий або чорнуватий. Лицевий диск рудо-сіруватий, обрамлений білою і

чорною смугами. Довкола очей чорні півмісяці зі сторони дзьоба. Під дзьобом чорне пір'я. Між очима білі валики у вигляді півмісяців. Пір'яні «вушка» довгі. Коли птаха сидить, вона добре відрізняється від інших своєю манерою сидіння — стовпчиком з піднятими вертикально пір'яними вушками. Самки більші від самців, але забарвлені так само.

Маса самців сови вухатої — 0,16-0,33 кг, самок — 0,18-0,43 кг, довжина 35-37 см, крило самців — 27,6-31,0 см, самок — 28,2-32,2 см, розмах — 84-95 см.

Пташенята в першому пуховому вбранні білі, мають білий дзьоб з легким сірим нальотом, який з віком темніє, в другому пуховому вбранні — світло-сірі з рудим відтінком і деякою рябизною, великими чорними полями довкола очей, що з'єднуються під дзьобом, білим пір'ям між очима над наддзьобком, сірим дзьобом і добре вираженими пуховими «вушками».

Крила доволі довгі (довші, ніж у сичів), знизу світлі, але не білі, як у сови болотяної (*Asio flammeus*), з рудим відтінком, чорними плямами на згинах. Знизу на хвості 7 темних смуг і ще 2-3 приховані (у сови болотяної 3 смуги і 1-2 приховані).

Шлюбний сигнал самця — монотонне низьке «укання». Під час токування в проміжках між звуками часто літає і б'є крилами. Самка видає плакучий звук «няяя», часто в дуеті з самцем. Крик хвилювання — різке «квяк», «квяк-квяк». Пташенята тонко свистять, при чому інтонація свисту залежить від віку.

Спосіб життя: сова вухата – типовий лісовий вид. Однак для полювання вухатій сові потрібні відкриті простори, а тому, масивів суцільних лісів вона уникає. Максимальної чисельності досягає, як правило, у заплавлених лісах. Більшість птахів гніздиться в заплавлених або водороздільних лісосмугах площею від 0,01 до 100 га або шириною близько 10-100 м, рідше на галявинах великих лісових масивів, в групах з 2-5 дерев і, дуже рідко, на поодиноких деревах. У останні десятиріччя почала оселятися у парках населених пунктів.

Гнізда влаштовує в основному в спорудах ворон сірих (*Corvus cornix*) і сорок (*Pica pica*), рідше граків (*Corvus frugilegus*). Дуже рідко займає гнізда інших птахів. Займаючи гнізда сорок, сова зазвичай злегка розбирає їхній дах. У кладці від 3 до 9, частіше 4-6 яєць білого забарвлення. Під час висиджування деякі яйця забруднюються і стають брудно-білі. Відстань між гніздами різних пар у щільних гніздових угрупованнях коливається від 100 до 800 м, у менш насичених — від 0,8 до 3 км.

Характерною рисою сов вухатих є збирання у групи на денний відпочинок. Найчастіше групи відпочиваючих сов можна зустріти у осінньо-зимовий період. Інколи в них нараховується до 100 і більше особин.

Локалітети у ДП «Олевський лісгосп АПК»: Копищанське л-во, квартал 6, виділ 20, у старому сосняку.

Природоохоронний статус виду: вид занесено до Бернської конвенції (Додаток II, Резолюція № 6 (1998)).

Режим збереження популяцій та заходи з охорони: Для покращання охорони необхідні: збалансоване ведення лісового господарства, Залишення дуплистих дерев, влаштування штучних гніздівель, боротьба з браконьерством – за випадками незаконного відстрілу птахів, моніторинг забруднення навколишнього природного середовища.

Сова сіра (*Strix aluco* (Linnaeus, 1758))

Таксономічна належність: Клас — Птахи (Aves), ряд — Совоподібні (Strigiformes), родина — Совові (Strigidae).

Особливості ідентифікації та біології: птах середніх розмірів, приблизно з ворону сіру з короткими крилами і коротким заокругленим хвостом. На голові 2 широкі довгасті смуги білого забарвлення з рязбизною. Лицевий диск чітко не обмежений і вгадується лише по структурі оперення або ж обмежений темною смугою. Очі доволі великі, чорні. Між очей над дзьобом валики з білого пір'я у вигляді півмісяців. Дзьоб сірий.

Забарвлення буває сірим і рудим. У птахів сірого забарвлення спина буро-сіра, значно темніша ніж груди. На грудях великі довгасті темно-бурі або чорні плями, перекреслені тонкими поперечними штрихами. У рудої морфи спинна сторона бура, низ світліший, вохристо-рудий. Плямистість така ж як і у сірої морфи. На плечах, як правило, білі плями. У природі відрізняються від інших сов розмірами, великою крутою головою без «вушок». Пухові пташенята в першому вбранні білі, з вохристом відтінком на спині. Довкола очей круглі сіруваті плями. Забарвлення голови світліше ніж забарвлення грудей.

Крик самця у шлюбний період: «ху-ху-хуу». Крик самки: «кувіі-кувітт»; біля гнізда «бек-бек».

Спосіб життя: гніздовий період починається рано – на початку березня. Сова сіра в більшості випадків влаштовує гнізда в природних дуплах старих лип, дубів, тополь, берез, верб і осик. У карстових і гірських районах гніздиться в глибоких нішах і тріщинах скельних оголень бортів карстових ям, річкових долин. Дещо рідше гніздиться в людських спорудах: на горищах будинків, в дахах церков. Власного гнізда не робить, відкладаючи яйця на існуючий субстрат. Повна кладка 2-6 (частіше 3 — 5) білих яєць, в кінці березня — на початку квітня. Насиджує самка 30 днів. Пташенята стають дорослими через 35-40 днів. Живляться мишоподібними переважно гризунами, рідше – комахами, птахами та жабами.

Локалітети у ДП «Олевський лісгосп АПК»: Копищанське л-во, квартал 7, виділ 23, у старому сосняку.

Природоохоронний статус виду: вид занесено до Бернської конвенції (Додаток II, Резолюція № 6 (1998)).

Режим збереження популяцій та заходи з охорони: для покращання охорони необхідні: збалансоване ведення лісового господарства, Залишення дуплистих дерев, влаштування штучних гніздівель, боротьба з браконьєрством – за випадками незаконного відстрілу птахів, моніторинг забруднення навколишнього природного середовища.

Канюк звичайний (*Buteo buteo* (Linnaeus, 1758))

Таксономічна належність: Клас – Птахи (Aves), ряд – Соколоподібні (Falconiiformes), родина – Яструбові (Accipitridae), підродина – Яструбові (Accipitrinae).

Загальний ареал: вид поширений практично в усій Європі, в Азії мешкає в лісистій місцевості, з півночі ареал обмежений полярним колом, з півдня – безлісими пустелями Середньої і Центральної Азії та Ірану. Зазвичай веде осілий спосіб життя.

Особливості ідентифікації та біології: денний хижий птах середніх розмірів, приблизно на третину крупніший за сіру ворону. Довжина тіла становить 51-57 см, розмах крил 110—130 см. Самки, як правило, більші за самців. Забарвлення сильно варіює, від палевого до темно-бурого. Як правило, молоді особини забарвлені більш строкато. Тіло плотне, крила широкі, заокруглені. Хвіст відносно короткий і широкий, з прямим обрізом, лише кути трохи заокруглені. У птахів всіх варіацій за забарвленням на нижній поверхні крил основи пір'я I порядку, а часто – і другорядні махові – світлі, утворюють на крилі суцільне світліше поле, більш-менш вкрите пістринами. Верх крил більш темний. На грудях, як правило, є світліша ділянка у вигляді смуги, часто нижній бік тіла вкритий плямами і пестринами. По задньому краю крил знизу є темна смуга, на кінці хвоста – також темна смуга. Хвіст при парінні звичайно широко розкритий. Глаза коричневі або бурі, цівка не оперена і вкрита ззаду і спереду крупними поперечними щитками. Самці і самки зовнішнє не відрізняються, однак самки дещо крупніші і рідше бувають рудими. Молоді птахи забарвлені як дорослі. Вага – 550-1300 г, довжина 46-53, крило самців 34,3-37,2 см, самок – 35,8-38,6 см.

Голос канюка тонкий, тужливий, нагадує квиління або скімління, яке починається голосніше та з вищої ноти і завмирає на нижчій.

Спосіб життя: полює на відкритих просторах, частіше – із засідки на піднесенні або поволі ширяючи в повітрі. Живиться невеликими ссавцями: дрібними гризунами, ховраками, щурами, кролями й дрібними птахами. Може поїдати падаць.

У разі міграції до місць гніздування прилітають в середині квітня — середині травня, залежно від клімату. Осіння міграція (якщо така є) починається в середині серпня і триває до початку вересня, в північних районах у середині-кінці вересня. При перельоті зазвичай збиваються у великі зграї.

Протягом останніх двох десятиліть в Україні канюк став звичайним зимуючим птахом північних, центральних, західних та південних областей. На території країни зимує 30-70 тис. канюків^[6].

Гніздиться в лісі, на гілках листяних (береза, тополя, осика) або хвойних (сосна, ялина, ялиця) дерев на висоті 4-15 м над землею. Гніздо будують із сухих гілочок, обплітаючи їх старою травою. Також можуть використовувати і зелені гілочки, особливо коли вилуплюються пташенята. Відкладають 3-4, рідше 5 яєць приблизно 56 × 45 мм із шкаралупою брудно-білого кольору, вкритою бурими або рудими плямами. Відкладання яєць відбувається в квітні-травні. Інкубаційний період пташиних яєць канюка звичайного триває 33—36 днів. Яйця висиджують обоє батьків. Пташенята вилуплюються в кінці травня або в червні, напочатку покриті бурим пухом. Пташенят годують як самець, так і самиця, поки ті не в змозі літати. Пташенята здатні злетіти через 43-50 днів після народження. Якщо з якоїсь причини гніздування було невдалим, самка здатна відкласти другу кладку за сезон.

Локалітети у ДП «Олевський лісгосп АПК»: Кішинське л-во, квартал 41, виділ 10, над болотом; Корощинське л-во, квартал 48, виділ 21, над болотом; Суцанське л-во, квартал 55, виділ 8, над березовим лісом.

Природоохоронний статус виду: вид занесено до Бернської конвенції (Додаток II, Резолюція № 6 (1998)).

Режим збереження популяцій та заходи з охорони: для покращання охорони необхідні: збалансоване ведення лісового господарства, влаштування штучних гніздівель, боротьба з браконьєрством – за випадками незаконного відстрілу птахів, моніторинг забруднення навколишнього природного середовища.

Яструб великий (*Accipiter gentilis* (Linnaeus, 1758))

Таксономічна належність: Клас – Птахи (*Aves*), ряд – Соколоподібні (*Falconiiformes*), родина – Яструбові (*Accipitridae*), підродина – Яструбові (*Accipitrinae*).

Загальний ареал: вид поширений практично в усій Європі, в Азії мешкає в лісистій місцевості, з півночі ареал обмежений полярним колом, з півдня – безлісими пустелями Середньої і Центральної Азії та Ірану. Зазвичай веде осілий спосіб життя.

Особливості ідентифікації та біології: денний хижий птах, розміром дещо більший від сірої ворони. Виражений статевий диморфізм — самиці більші за самців. Забарвлення верху тіла темне, сіро-буре, нижня частина білувата з поперечними сірими смужками. У дорослого самця над очима виражені білі «брови». Колір очей у дорослих особин червоний або червоно-коричневий, у молодих особин — яскраво-жовтий. У молодих птахів верхня частина, голова і зовнішня частина крил бурі, груди білі з вертикальними бурими смугами.

Маса самців 630—1100 г, довжина в середньому 55 см, розмах крил 98—104 см. Самиці трохи більші: маса — 860—1360 г, довжина — 61 см, розмах крил — 105—115 см.

Спосіб життя: яструб великий живиться переважно птахами, яких добуває сам. 80—90 % здобичі складають дрозди, дятли, сойки, сірі ворони, граки, голуби. Значно рідше ловить він тетеруків, орябків, молодих глухарів, качок, домашню птицю; зрідка також зайців та вивірок.

У Німеччині встановлено, що пара яструбів великих на 30—50 квадратних кілометрів лісу є не тільки нешкідливою, але й навіть корисною для підтримання здорового стану популяцій дичини. У Норвегії повністю знищили яструбів, щоб збільшити поголів'я білих куріпок. Вийшло ж навпаки — зникли яструби — катастрофічно почали вимирати куріпки. Вони помирали від хвороб, яким яструби не давали поширюватися, виловлюючи хворих птахів.

Період розмноження триває з початку квітня до середини червня. Пара починає будувати гніздо ще за два місяці до відкладання яєць. Зазвичай гніздо влаштоване на гілці біля стовбура або у розгалуженні стовбура. Гніздо має близько метра в діаметрі, розташовується переважно на висоті 10—25 м над землею і будується з сухих гілок, по краю лотка трапляються соснові гілки зі свіжою хвоєю. Відкладання яєць триває з початку квітня — у другій декаді цього місяця. Зазвичай самиця відкладає 2—4 яйця з інтервалом в 2—3 дні. Яйця шкарубкі на дотик, блакитно-білого кольору. Насиджування триває в середньому 37 діб. Пташенята зазвичай з'являються у гніздах з III декади травня. Молоді птахи перебувають у гнізді близько 45 діб. Після вильоту молодь ще не менше двох тижнів знаходиться у районі гнізда.

Локалітети у ДП «Олевський лісгосп АПК»: Сущанське л-во, квартал 52, виділ 20, у старому дубовому лісі.

Природоохоронний статус виду: вид занесено до Бернської конвенції (Додаток II, Резолюція № 6 (1998)).

Режим збереження популяцій та заходи з охорони: для покращання охорони необхідні: збалансоване ведення лісового господарства, влаштування штучних гніздівель, боротьба з браконьєрством – за випадками незаконного відстрілу птахів, моніторинг забруднення навколишнього природного середовища.

Характеристика видів тварин, занесених до «Червоної книги України» (2009)

Видра річкова (*Lutra lutra* Linnaeus, 1758)

Таксономічна належність: Клас – Ссавці (Mammalia), ряд – Хижі (Carnivora), родина – Куницеві (Mustelidae).

Особливості ідентифікації та біології: довжина тіла 60-95 см, хвоста - 25-55 см, висота в холці - 25-35 см, маса - 7-14 кг. Самиця дещо менша за самця. Голова відносно невелика, поступово переходить у товсту довгу шию. Вушні раковини невеликі, а вушні отвори замикаються клапанами. Тіло видовжене, на дуже коротких ногах. Пальці передніх і задніх кінцівок сполучені між собою шкірними перетинками, що доходять майже до кігтів. Ступні знизу голі.

Забарвлення хутра одноманітне, блискуче темно-буре або каштаново-буре, лише трохи ясніше на нижньому боці тіла і темніше на голові. Хвіст ширший в основі, довший за половину довжини тіла разом з головою, густо вкритий коротеньким волосяним покривом.

Поширена майже по всій території країни, за винятком Криму. Найбільш чисельна в Поліссі, меншою мірою заселяє водойми Лісостепу і Карпат. Зустрічається також у водоймах степової смуги. Так, лише на території Дунайського біосферного заповідника зараз мешкає 97-130 видр. В Карпатах проникає до висоти 1700-1800 м над рівнем моря. Улюбленим місцем оселення є річки (рідше струмки) з великою кількістю заводей і порослих чагарником стариць, з крутими, підмитими водою берегами, прибережні болота. У степових безлісних районах оселяється в густих заростях очерету, в гірських річках живе у прибережних скелях, між брилами каміння тощо. Селиться також в озерах і штучно створених прісноводних водоймах (водосховища, ставки, канали, канами рідше відстійники). Взимку надає перевагу незамерзаючим ділянкам рік і струмків, для чого кочує на

значні відстані вздовж річок. Заселеність водойм у першу чергу пов'язана з наявністю і кількістю риби. Крім тимчасових притулків, у вигляді якоїсь печерки під берегом або заглибини під хмизом, влаштовує постійну нору, що має нижче рівня води (на 10-20 см) короткий хід до просторої гніздової камери. З поверхнею землі житлова камера звичайно з'єднується одним або двома вузькими ходами, що потайно відкриваються десь у гушавині куща, між брилами каміння або серед коренів дерева. Такі ходи значно вужчі за основний хід і служать душником, через який у лігво надходить свіже повітря. Душником видра ніколи не користується як ходом, а завжди проникає у лігво або покидає його тільки через підводний хід. Може займати житла ондатри і бобра.

Біологічні особливості: парування відбувається головним чином в лютому - березні, можливе і в інший час року. В цей період можна почути пронизливий голос тварини і плюскання води. Тривалість вагітності точно невідома. Одні автори вважають, що вона становить 61-63 доби, а інші - 9 і більше місяців. Малята, у кількості 2-4 (5), як правило, народжуються в квітні - червні. Новонароджені мають масу близько 100 г. Зрячими стають після 5-ти тижнів життя (за деякими авторами через 10-14 діб). У 6 тижнів починають плавати. Молоком живляться до 8 тижнів. З 8-9 місяців веде самостійне життя. Статевої зрілості досягає на 2-3 році життя. Може дожити до 10-15 (20) років. Видра типова напівводяна тварина, чудово пристосована до життя в водному середовищі, добре плаває і пірнає (до 20 м), здатна тривалий час перебувати під водою (до 6-8 хвилин). На суші, навпаки, почуває себе менш впевнено, рухається повільно і незграбно.

Спосіб життя: активна на протязі всього року. Добова активність має нічний і сутінковий характер. Денна активність взимку часто пояснюється тим, що під льодом значно погіршуються умови полювання і тому видра змушена затрачати більше часу на пошуки корму. Іхтіофаг, що використовує у своєму трофічному ланцюгу інших водних тварин, як хребетних, так і безхребетних. Крім риби часто може споживати раків, жаб, норичь, щурів та

водоплавних птахів (кулики, качки), яких іноді за ноги затягає під воду. Частка земноводних у кормі видри становить від 10 до 26%. В невеликій кількості може їсти кореневі частини рогозу молоді пагони трав і кору дерев. Добовий раціон видри складає близько 1-2 кг. У пошуках поживи може далеко мандрувати, як уздовж течії річки, так і суходолом. В багатих рибою водоймах тримається осіло на ділянці в 2-5 км. Кормова ділянка може бути суцільною або складатись з кількох розмежованих, але близько розташованих відрізках берегової лінії. В ширину індивідуальна ділянка, як правило обмежена 80-100 м від кожного берега. За течією річки окремі кормові ділянки можуть утворювати ланцюжок загальною протяжністю до 15-20 км. Полюбляє переходити з головного русла річки на бічні притоки і деякий час перебувати там. Загальна площа індивідуальної ділянки може складати від 4-12 до 300 га, залежно від наявності корму, у самця більша ніж у самиці.

Хвороби видри вивчені недостатньо. Виявлено близько 25 видів гельмінтів. Видра - один з найкрупніших хижаків прибережного біоценозу, тому природних ворогів у неї мало, певної шкоди їй можуть завдавати - вовк, лисиця, бродячі собаки. В минулому цінний хутровий звір. Можливе штучне розведення. У ставкових рибних господарствах завдає шкоди.

Локалітети у ДП «Олевський лісгосп АПК»: Копищанське л-во, квартал 24, виділ 9, в осушувальному каналі, лісовий заказник місцевого значення Урочище Гала.

Заходи по охороні і збереженню

Видра — один з найцінніших хутрових звірів водно-болотяних лісових комплексів, який в кінці XIX та на початку XX століття унаслідок надмірного полювання був майже повністю винищений в багатьох європейських країнах. Законодавчі ініціативи, що виникли спочатку у Великій Британії, а потім і в інших європейських країнах, призвели до цілковитої заборони господарського використання ресурсів видри. 1994 року цей вид внесено до «Червоної книги України» зі статусом «зникаючий». У чинному виданні

«Червоної книги України» (2009) вид має категорію «неоцінений».

За оцінками МСОП та ЄС видра річкова має категорію «NT» («близький до загрозливого стану»), вид внесено до Додатку 2 (основного для ссавців) до Бернської конвенції та Додатку 1 до Вашингтонської конвенції, відомої також як «CITES»; він включений в регіональні червоні переліки Миколаївської, Сумської і Полтавської областей (огляд категорій Годлевська, Загороднюк, 2010).

Унаслідок звуження кормової бази (зокрема різке скорочення рибних запасів); погіршення екологічних умов (осушення боліт, обміління і висихання річок, інтенсивне забруднення їх промисловими відходами, мінеральними добривами та пестицидами), браконьєрства видра стала малочисленою.

Розробка ефективних заходів охорони для видри та їх практичне втілення можливе лише за умови детального вивчення екології цього виду, динаміки чисельності та змін ареалу в антропогенних та природних ландшафтах. На жаль, в Україні видра і на сьогодні залишається маловивченим видом.

Загрози: браконьєрське полювання негативно впливає на чисельність видри не лише прямим вилученням частини особин, але й впливом на статеву просторову структуру популяції. Простіше кажучи, серед видр, що зуміли вижити, залишається більше самиць, а в умовах природи самець від самиці може знаходитися на відстані у кілька десятків кілометрів. Враховуючи той факт, що самиці видри живуть окремо від самців і приходять в тічку незалежно від певної пори року, є проблематичною їх зустріч у період гону.

Одним із обмежуючих факторів подальшого росту чисельності цього виду на річках України є обмежений доступ видри до води під час льодоставу. На малих річках, осушувальних чи зрошувальних каналах з повільною течією доцільно встановлювати на частині водостоку греблі, які створювали б на льоду незамерзаючі ополонки. На прямій ділянці річки

прохід в греблі влаштовують у центрі, а на поворотах - поблизу зовнішнього берега.

Водойми України у великій мірі зазнали впливу діяльності людини, і вони в переважній більшості малоприсадибні для існування видри. Заселення осушувальних каналів бобрами створює сприятливі умови для заселення їх видрою. При цьому покращуються захисні умови, бо з'являються нори і хатки, збільшуються запаси риби, покращується доступ до води взимку. Але в деяких випадках на спрямлених ділянках річок і штучних водоймах необхідно проводити спеціальні біотехнічні заходи.

Природоохоронний статус виду: вид взято під охорону, занесено до Червоної Книги України, включено до додатку до Бернської конвенції та до Європейського Червоного списку тварин, що знаходяться під загрозою зникнення.

Заходи охорони та збереження: повна заборона добування. Доцільне спорудження штучних схованок у прибережних кущах, їх виготовляють у вигляді нор, котра виходить у воду. В норі необхідно влаштувати вентиляційні отвори. Берег каналу чи спрямленої річки на певних ділянках повинен бути крутим, обривистим. Такий берег буде сприяти утворенню в зимовий період пустот під льодом при падінні рівня води. На осушених каналах і спрямлених річках через один-два кілометри необхідно створювати невеличкі ставки для збільшення рибних запасів. На ставах рибгоспів і в місцях з великими рекреаційними навантаженнями доцільне спорудження штучних острівців з норами у малолюдних, зарослих водною рослинністю місцях.

Кормовим і гніздовим конкурентом видри є норка американська, тому тому її чисельність потрібно регулювати промислом (полюванням) у місцях проживання видри.

Глушець (*Tetrao urogallus* Linnaeus, 1758)

Таксономічна належність: Клас — Птахи (Aves), ряд — Куродібні (Galliformes), родина — Тетерукові (Tetraonidae). Один з 2-х видів роду; єдиний вид у фауні України, представлений 2-а підвидами: *T. u. pleskei* (Полісся) та *T. u. rudolf* (Карпати).

Ареал виду та його поширення в Україні: Від Піренеїв та Великобританії до р. Лени і Пн. Монголії. В Україні трапляється на Поліссі та у Карпатах. На Поліссі на початку ХХ ст. був поширений у всіх великих лісах. Зник з околиць Києва після 1918 р., Славути (Хмельницька обл.) і Дубна (Рівненська обл.) — після 1923 р., Чернігівської обл. — у 1930-х рр., Київської обл. — на поч. 1970-х рр. В останні роки простежується тенденція до розчленування ареалу на ізольовані ділянки.

Чисельність і причини її зміни: На початку 1970 рр. в Україні нараховано понад 8 тис. ос., у 1981 р. — 4581, у 1997 р. — 3610, у 2005 р. — 3831. Найбільша чисельність виду у Житомирській обл. (711 ос. у 2007 р.). Осіння щільність населення у Карпатах — 0,3–0,9, на Поліссі — 0,1–0,6 ос. на 1 тис. га. Зниження чисельності зумовлюють: скорочення площ ягідників, стиглих хвойних лісів, вирубування дерев біля токовищ, браконьєрство, вплив ворогів виду (собака єнотоподібний, яструб великий, бродячі собаки і коти).

Особливості біології та наукове значення: Осілий вид. Заселяє ліси тайгового типу. На Поліссі — соснові і сосново-березові ліси, багаті на ягідники, поблизу боліт (особливо верхових), галявин, згарищ. У Карпатах — приполонинні смерекові ліси, криволісся до висот 1500 м н. р. м. Полігам з груповим характером токування. За незмінних умов токовища зберігаються десятиліттями. Токує у середині березня–травні. Кладки з 4–16 яєць в кінці квітня — на початку травня. Насиджування триває 22–23 доби. Пташенята — з кінця травня до початку червня. Живиться хвоєю, ягодами чорниці, журавлини тощо.

Морфологічні ознаки: Маса тіла дорослих птахів: самця (самки) — 3500–6500 (1440–2210) г. Розміри самця (самки): довжина тіла — 955–992 (620–675) мм, довжина крила — 377–430 (280–322) мм, розмах крил — 1250–1320 (870–980) мм. Самець чорно-бурий з «бородою», над оком червона «брова», біля основи крила — біла пляма, дзьоб білий. Самка бура, дзьоб бурий.

Локалітети у ДП «Олевський лісгосп АПК» – Копищанське л-во, квартал 21, виділ 42, рідкостійний сосняк на піщаній гряді, лісовий заказник місцевого значення Урочище Гала, квартал 43, виділ 6; Сущанське л-во, квартал 51, виділ 9.

Природоохоронний статус виду: вид занесено до «Червоної книги України» (2009), категорія зникаючий, Додатку II Бернської конвенції.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони: Охороняється в Карпатському БЗ, «Горгани», Поліському, Рівненському, Черемському ПЗ, Вижницькому, Карпатському, «Сколівські Бескиди» НПП.

Голуб-синяк (*Columba oenas* Linnaeus, 1758)

Таксономічна належність: Клас – Птахи (Aves), ряд – Голубоподібні (Columbiformes), родина – Голубові (Columbidae).

Один із 3-х видів роду у фауні України.

Морфологічні ознаки: маса тіла — до 300 г, довжина тіла — 31–34 см, розмах крил — 63–70 см. Дорослий птах сизувато-сірий, на шиї і волі металічний полиск, верхівка хвоста чорна, дзьоб червонуватий з жовтою верхівкою, ноги червоні, восковиця біла. Молодий птах буруватий.

Ареал виду та його поширення в Україні: охоплює майже усю Європу, Малу Азію, Закавказзя, пд. Центральної Азії.

В Україні: Карпати, Полісся, частково Лісостеп, Гірський Крим і, можливо, заплави Дунаю. Зимує на півдні ареалу.

Особливості біології та наукове значення: Гніздовий, перелітний. У помірно холодні зими трапляється майже по усій країні. Прилітає на місяць розмноження у березні–квітні. Заселяє ліси різного типу, перевагу віддає листяним і мішаним, старим, з дуплистими деревами, поряд з відкритими місцями. У Карпатах улюблений біотоп — старі букові ліси. Гніздиться окремими парами. Для гнізд використовує дупла, інколи борти і порожнини в опорах ЛЕП. За один сезон може бути два виводки. У кладці 2 яйця. Насиджують обидва птахи, 16–17 днів. Пташенята залишають гніздо через 25–27 днів. Синяки об'єднуються в осінні зграї, частіше по 10–20 ос. Осінній відліт у вересні–жовтні. Живиться насінням диких і культурних злаків, бобових, гречкових на полях, узбіччі доріг, порубах, зрідка комахами і дрібними молюсками.

Основні чинники зниження чисельності: зменшення площ старих лісів, омолодження деревостанів, вирубування дуплистих дерев, отруєння хімікатами на полях, збільшення чисельності яструба великого і куниці лісової, фактор непокою. До включення у «Червону книгу України» вважався мисливським видом.

Локалітети у ДП «Олевський лісгосп АПК»: Копищанське л-во, квартал 16, виділ 82.

Природоохоронний статус виду: занесений до «Червоної книги України» (2009), категорія – вразливий.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони: занесений у Додаток III Бернської конвенції.

Заходи охорони: збереження дуплистих дерев, охорона на прольоті, виключення чинника непокою, заборона полювання, розвішування штучних дуплянок, організація заказників у місцях гніздування.

Горноста́й (*Mustela erminea* Linnaeus, 1758)

Таксономічна належність: клас – Ссавці (Mammalia), ряд – Хижі (Carnivora), родина – Куницеві (Muctelidae).

Морфологічні ознаки: дрібний хижак з родини мустелових (куницевих) з довгим гнучким тілом і характерним чорним кінчиком хвоста. Довжина тіла 22-29 см, хвоста - 6-12 см, маса - 130-350 г. Голова коротка, з заокругленою мордою. Вушні раковини невеликі, овально-округлої форми. Хвіст відносно довгий, досягає 1/3 довжини тіла, не пухнастий. Кінцівки п'ятипалі. Між пальцями, особливо задніх лап, є перетинка. Кігті гострі, тонкі. Хутро густе, коротке, не пишне. Взимку все хутро сніжно-біле, крім кінцевої частини хвоста. Влітку забарвлення чітко двобарвне. Верхня половина тіла і боки каштанові, нижня – білувато-жовтувата.

Місця перебування: широко розповсюджений вид, за винятком Криму та приморського степу. Населяє річкові долини, зарості очерету в плавнях, чагарники уздовж узбережжя водойм і на схилах гір, переліски, околиці лісів, межі полів і пасовищ. У суцільних лісових масивах малочисленний. На полях займає нори кротів, тхорів, ховрахів, а також розширює нори мишей і нориць. Деколи зустрічається і в населених пунктах. Кубло робить у густо переплетеному корінні, в купах каміння або дров, у старих мурах, під хмизом, серед бур'янів і чагарників, у скиртах соломи та низько розміщених дуплах дерев. Вистеляє його м'якою травою, мохом, волоссям гризунів і пір'ям птахів.

Особливості біології: парується в березні - липні. Вагітність триває 9-10 місяців. Малята у кількості 4-8 (18), народжуються в березні - травні. Новонароджені мають масу 2,5-3,0 г. Самка їх годує молоком 6-7 тижнів, але вже на 26-27 добу починають брати м'ясну їжу. Зрячими стають в 5-6 тижнів. Статевої зрілості досягають - самки в 3-4 місяці, а самці - в 10-11 місяців. Тривалість життя 7-12 років. ,

Линяє два рази на рік - весною та восени.

Спосіб життя: веде осілий, потайний присмерковий і нічний спосіб життя. Полює, як правило, вночі. Під час полювання переміщується зигзагоподібно, безперервно заглядаючи за пні, в розщілини, під каміння, в нори, а взимку нерідко пірнаючи в сніг і рухаючись у його товщі. Може проникати у дуже вузькі ходи і наздоганяти там свою здобич. Полюючи на велику здобич, вгризається їй у шию й тримається поки жертва, від втрати крові, не впаде. Кров із жертви не висмоктує. Переміщується зазвичай дрібними стрибками, завдовжки 30-35 см, а на твердому снігу може робити стрибки до 1,5 м. При необхідності залізає на кущі і дерева. Добре плаває. Мисливська ділянка становить 7-40 гектарів. За добу, у пошуках їжі проходить 3-9 км, самець дещо більше. Узимку живиться переважно мишоподібними гризунами (нориці, мишаки, пацюки), а влітку, крім того, пташиними яйцями, дрібною рибою, жабами, комахами тощо. Їсть і падлину. Рослинами живиться рідко. Добова потреба в їжі становить 30-60 г. З надлишків поживи робить запаси. Приносить значну користь, знищуючи шкідливих гризунів. Цінний хутровий звір, однак полювання на нього заборонено.

Локалітети у ДП «Олевський лісгосп АПК»: Копищанське л-во, квартал 46, виділ 10, у старому сосняку, неподалік каналу.

Природоохоронний статус виду: вид занесено до «Червоної книги України» (2009), категорія неоцінений. Також вид включено до Червоного списку МСОП та Бернську конвенцію (Додаток II).

Загрози: хвороби – сказ, туляремія, чума та гельмінтози. Гине на автомобільних дорогах.

Природні вороги - лисиця, собаки, куниця, тхір та хижі птахи. Унаслідок посилення дії несприятливих екологічних чинників, зокрема метеорологічних умов, захворювань (гельмінтози, які в окремі роки вражають до 50% звірів), осушувальних меліорацій та застосування отрутохімікатів вид і став рідкісним.

Одним з головних факторів зниження чисельності виду є переслідування людиною, а саме – полювання.

Заходи з охорони та збереження: найбільш ефективним засобом збереження виду є охорона місць поселень виду (типових біотопів) та зменшення до мінімуму господарського навантаження на них. Важливим заходом є зменшення впливу та знищення хижих ссавців (особливо бродячих собак), а також інших видів, що приносять шкоду популяції горностая. Необхідна повна заборона бракон'єрського добування виду.

Шляхами ефективного відтворення чисельності є застосування біотехнічних заходів, а саме: створення штучних жител, влаштування підгодівельних «амбарчиків» (закритих дерев'яних будиночків на ніжках з нижнім входом відповідного діаметру), приваджування до них тварин та викладка в них впродовж року свіжого м'яса, відловлених пастками мишей, викладка риби. У місця поселень горностая можна рекомендувати вивезення відстріляних в угіддях та оглянутих ветеринаром туш бродячих собак для підгодівлі горностая.

Важливим заходом є розведення у життєвих стаціях горностая дрібної пернатої дичини: польової, лісової та водно-болотної (куріпка, перепел, дрібні кулики, тощо).

В амбарчиках двічі на сезон (рано навесні після сходу снігу та на початку зими при замерзанні ґрунту) доцільно проводити дегельмінтизацію та вакцинацію горностаїв, шляхом обробки кормів спеціалізованими ветеринарними препаратами.

Жук-олень (*Lucanus cervus* Linnaeus, 1758)

Таксономічна належність: Клас – Комахи (Insecta), ряд – Твердокрилі або Жуки (Coleoptera), родина – Жуки-олені (Lucanidae).

Особливості ідентифікації та біології: вид є найбільшим з твердокрилих фауни України, досягаючи, разом з «рогами», 7,5 см завдовжки. Живе в дуплах старих та мертвих дерев, переважно в лісах.

Тіло жука-оленя складається з голови, грудей і черевця. Сегменти голови зливаються в єдину головну капсулу. На передньому кінці голови містяться рот, по боках розташовані два великих складних фасеткових ока, а між ними — три дрібних простих вічка. На голові є 4 пари придатків, які утворилися внаслідок еволюційних перетворень кінцівок. Перша пара придатків — вусики, які прикріплюються до верхньої частини голови. Вони складаються з багатьох члеників.

Решта придатків формують ротовий апарат складної будови. Він представлений верхньою і нижньою губами, а також верхньою і нижньою щелепами. Ротовий апарат призначений для захоплення, утримування й подрібнювання їжі.

Величезні роги жука-оленя — це дуже розвинені верхні щелепи. У самки верхні щелепи зовсім маленькі не схожі на роги. Ротовий апарат жука-оленя, який живиться твердою рослинною їжею, називають гризучим.

Особливості біології: імаго з'являються в травні, літ до початку серпня, переважно ввечері. Самки відкладають яйця на гниючу деревину. Личинки сліпі, С-подібні. Живляться гниючою деревиною стовбурів дерев. Тіло личинки кремового кольору прозоре з помаранчевими ногами та головою. За допомогою ніг личинки здатні стрекотати, що забезпечує їх комунікацію між собою. Личинки линяють декілька разів, та перетворюються на лялечку. Тривалість личинкової стадії 4-6 років.

Самці та самиці відрізняються за розмірами мандибул, що дозволяє дуже легко їх розрізнити.

Локалітети у ДП «Олевський лісгосп АПК»: Сущанське л-во, квартал 54, виділ 1, у старому сосняку з участю дуба, лісовий заказник місцевого значення Сущанський.

Природоохоронний статус виду: вид занесено до «Червоної книги України» (2009), категорія вразливий, а також до Європейського червоного списку (1991) та Додатку II Бернської конвенції. Охороняється в складі фауни лісових біоценозів заповідників та заказників України. Лісове господарство, зменшуючи кількість старих та мертвих дерев в лісах, знищує також місця знаходження цих комах, як і багатьох інших ксилобїонтів. Колись жук-олень був звичайним видом по всій Європі, тепер же його популяція постійно зменшується.

Заходи охорони: серед основних заходів збереження виду – збереження ділянок старих і перестійних листяних лісів, залишення частини старих сухих, мертвих дуплистих дерев у інших лісах.

Журавель сірий (*Grus grus* (Linnaeus, 1758))

Таксономічна належність: Клас – Птахи (Aves), ряд – Журавлеподібні (Gruiformes), родина – Журавлеві (Gruidae).

Особливості ідентифікації та біології: маса тіла: 4–7 кг, довжина тіла – 114–130 см, розмах крил: 200–230 см. Шия, дзьоб і ноги довгі. Дорослий птах сірий, на тім'ї гола черво- на шкіра; потилиця, горло і верх шиї чорні, по боках голови білі смуги, дзьоб буруватий, ноги чорні. Молодий птах рудувато-бурий.

В Україні гніздиться на Поліссі, мігрує по усій країні. Весняна міграція у березні — на початку травня. Моногам, пари постійні. У р-ни гніздування повертається з кінця березня — до початку травня. Оселяється по заболочених лісах, на великих відкритих болотах та у заплавах з за- ростями очерету. Гніздиться окремими парами, гнізда з рослинних решток на купинах або сухих місцинах. Кладка з 1–3 яєць у кінці квітня — на початку травня, насиджують обидва птахи. Інкубація близько 30 діб. Молодь починає літати у віці 2-х місяців. Статева зрілість у віці 4–6 років. Осіння міграція з середини вересня до кінця жовтня. Живиться переважно рослинною їжею:

вегетативними частинами рослин, насінням, ягодами, а також комахами, ящірками, зміями, яйцями птахів, гризунами, молюсками тощо.

Локалітети у ДП «Олевський лісгосп АПК»: Копищанське л-во, квартал 40, виділ 14, квартал 42, виділ 3; Корощинське л-во, квартал 20, виділ 19, квартал 8, виділи 1, 3, 4, квартал 16, виділ 29, квартал 13, виділи 2, 3, 4, квартал 3, виділ 39; Сущанське л-во, квартал 53, виділи 25, 29, квартал 73, виділи 2, 13, 36, квартал 84, виділ 1.

Природоохоронний статус виду: вид занесено до «Червоної книги України» (2009), категорія – рідкісний. Під охороною CITES (Додаток II), Бернської (Додаток II), Боннської конвенції (Додаток II), угоди АЕВА, внесений до ЧКУ (1994) та (2009).

Ще на початку минулого століття сірий журавель добувався мисливцями на полюванні заради м'яса, хоча у даний час браконьєрство не має вирішального впливу на популяцію. Основні фактори турбування відмічаються у місцях з високим рекреаційним навантаженням на ліс.

Для раціонального збереження виду доцільно надати охоронний статус місцям гніздування і перебування сірого журавля під час міграцій та зимівлі. Для сприяння гніздуванню виду доцільно створювати на лісових болотах штучні гнізда.

У місцях гніздування необхідно регулювати чисельність хижий звірів і птахів. Слід також обмежити застосування пестицидів у місцях гніздування.

Засць білий (*Lepus timidus* Linnaeus, 1758)

Таксономічна належність: Клас — Ссавці (Mammalia), ряд — Зайцеподібні (Lagomorpha), родина — Зайцеві (Leporidae). Один з видів роду; один з 2-х видів роду у фауні України.

Ареал виду та його поширення в Україні: Бореальні та арктичні обл. Євразії і Пн. Америки. В Україні до останнього часу вважався зниклим, або спорадично проникаючим з території Росії та Білорусі. Зараз достовірно

відмічений в пн. р-нах Сумщини (СерединаБудський, Ямпільський р-ни), Чернігівщини (Семенівський, Новгород-Сіверський р-ни) та Житомирщини (Олевський р-н). Передбачається мешкання в сусідніх р-нах Рівненської обл.

Чисельність і причини її зміни: В Україні мешкає кілька сотень біляків. У Поліському ПЗ і прилеглих регіонах до 50 екз. На Чернігівщині — до 20 ос. В ДеснянськоСтарогутському НПП (обліки 2001–06 рр.) 50–70 екз., загалом по Сумській обл. — до 150 ос. У кінці ХІХ — на початку ХХ ст. відомі випадки зустрічі виду в Харківській, Полтавській, Черкаській, Київській, Хмельницькій обл.

Причини зміни чисельності: вирубування лісових масивів, браконьєрство, посилення хижацтва лисиці у зв'язку з зростом її чисельності.

Особливості біології та наукове значення: Зустрічається у всіх типах лісових насаджень. Веде присмерковий спосіб життя. Гін з середини лютого, з перервами вагітності, до кінця липня. Буває від 2 до 4 виводків. Вагітність 48–51 днів. На 8–9 день після народження молоді можуть самотійно їсти. Живиться рослинною їжею: злаками, різною травою та лісовими ягодами. Зимомою їсть пагони та кору дерев, сіно.

Морфологічні ознаки: Тварина середнього розміру, за складом тіла нагадує кроля. Довжина тіла — 44–74 см, вага — 2,5–5,5 кг. Забарвлення літом буро-сіре, зимою — чисто біле. Хвіст чисто сірий без чорного волосся, кінчики вух чорні протягом всього року.

Локалітети у ДП «Олевський лісгосп АПК»: Копищанське л-во, квартал 42, виділ 13, квартал 50, виділ 10; Корощинське л-во, квартал 1, виділ 12; Сущанське л-во, квартал 53, виділ 11, квартал 73, виділ 2.

Природоохоронний статус виду: занесений до Червоної книги України (2009), категорія – рідкісний, а також Червоного списку МСОП і як вид, що підлягає охороні, включено до Бернської конвенції. Охороняється у ДеснянськоСтарогутському НПП, Поліському ПЗ, Рівненському ПЗ.

Зміїд (*Circaetus gallicus* Gmelin, 1788)

Таксономічна належність: Клас – Птахи (Aves), ряд – Соколоподібні (Falconiformes), родина – Яструбові (Accipitridae).

Морфологічні ознаки: крупний денний хижий птах родини яструбових. Маса тіла — до 2,3 кг, довжина тіла — до 720 мм, розмах крил — до 1850 мм. У дорослого птаха верх сірувато-бурий або бурий; шия спереду і воло бурі або білі з бурими плямами, як і решта низу; на світлому споді крил чорнобурі смуги; хвіст з темними поперечними смугами; дзьоб темно-сірий; восковиця і ноги блакитно-сірі; райдужна оболонка ока жовта. Молодий птах має блідіше забарвлення; темних плям на нижній частині тулуба менше.

Ареал: ареал виду охоплює Південну Євразію та Північну Африку. Зимує у південній частині ареалу. В Україні гніздиться переважно на Поліссі та в лісостеповій зоні; зустрічається в Українських Карпатах і Кримських горах (гніздиться до верхньої межі лісового поясу).

Особливості біології: перелітний птах. З'являється в кінці березня — на початку квітня. Моногам, якому властивий стійкий гніздовий консерватизм. Гнізда будує (зрідка займає чужі) на деревах на висоті 10 — 23 м. Кладка з одного яйця у 2-й половині квітня — на поч. травня. Насиджують самка і самець 35 — 37 днів. Пташенята з'являються в червні, залишають гніздо в кінці липня — 1-й половині серпня. Відлітає на зимівлю у вересні — на початку жовтня. Стенофаг, живиться переважно плазунами та земноводними.

Місця перебування: старі високостовбурні ліси (поблизу галявин, вирубок та боліт)

Локалітети у ДП «Олевський лісгосп АПК»: Кишинське л-во, квартал 69, виділ 12, ширяв над сосняком.

Природоохоронний статус: вид внесено до «Червоної книги України» (2009), категорія рідкісний. Також охороняється Конвенцією з міжнародної

торгівлі вимираючими видами дикої фауни і флори (СІТЕS) (Додаток II), Боннською (Додаток II) та Бернською (Додаток II) конвенціями.. В Україні охороняється у Поліському, Рівненському, Кримському природних заповідниках, Карпатському біосферному заповіднику, Деснянсько-Старогутському національному природному парку.

Заходи охорони: збереження місць гніздування, заборона бракон'єрського добування.

Кажан пізній (*Eptesicus serotinus* Schreber, 1774)

Таксономічна належність: Клас — Ссавці (Mammalia), ряд — Рукокрилі (Chiroptera), родина — Лишкові (Vespertilionidae). Один з 2-х видів роду в фауні України.

Морфологічні ознаки: Мордочка і вуха темні. Вуха середньої довжини, заокруглені, помітно довші, ніж ширші. Козелок з тупою верхівкою, найширший у першій третині. Хутро густе, на спині темне, каштаново-коричневе, на череві світліше й сіріше. Кінці волосків на спині яскраві, світлобуро-коричневі. Крила широкі, з тупими кінцями. Шпора дещо коротша від половини краю міжстегнової перетинки. Довжина тіла: 60–82 мм, вуха: 12–22 мм, козелка: 7,5–9,5 мм, передпліччя: 46–56 мм, вага: 14–34 г.

Ареал виду та його поширення в Україні: Європа (крім Ірландії, пн. Англії, частини Скандинавії), Пн. Африка, Близький Схід, Центральна Азія; на сх. — до Китаю. На території України поширений всюди.

Чисельність і причини її зміни: звичайний вид зх. областей, Поділля, Придніпров'я. Рідше трапляється на Поліссі й у високогірних і степових малонаселених ландшафтах.

Причини зміни чисельності: комплекс антропогенних факторів: недостатня кількість місць для поселення в сучасних будівлях, їх руйнування та обмеження доступу (модернізація старих будівель, герметизація горіщ),

знищення особин, використання отрутохімікатів для консервації деревини та дезінсекції.

Особливості біології та наукове значення: Переважно поширений на рівнині та горбогір'ї; у горах — до 1100 м н.р.м. Селиться в і біля населених пунктів і в мозаїчних ландшафтах. Вилітає в березні — на початку травня: це залежить від локальних кліматичних умов. Літні сховища розташовані в будівлях: на горищах, у порожнинах стін, димоходах. Виводкові колонії — до кількох сотень особин. Парування відбувається восени або навесні. Вагітність триває близько 50 днів; самки народжують 1 маля (рідко — 2). Найдовша відома тривалість життя — 21 рік; у середньому — 3 роки. Осілий вид. З кінця вересня до початку листопада здійснює локальні міграції до місць зимівлі (до 40–50 км). Місця гібернації — підземні (півниці, горища і печери) і наземні сховища (порожнини будівель, вентиляційні шахти тощо). Кормовий раціон змінюється залежно від сезону чи регіону і включає жуків, метеликів, двокрилих і перетинчатокрылих.

Локалітети у ДП «Олевський лісгосп АПК»: Сущанське л-во, квартал 54, виділ 2, у старому вільшняку з поодинокую осикою, лісовий заказник місцевого значення Сущанський.

Природоохоронний статус виду: вид занесено до «Червоної книги України», категорія – вразливий. Вид також занесено до Червоного списку МСОП, EUROBATS та Додатку II Бернської конвенції.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони: Збереження старих дуплистих дерев у деревостанах.

Лелека чорний (*Ciconia nigra* Linnaeus, 1758)

Таксономічна належність: Клас – Птахи (Aves), ряд – Лелекоподібні (Ciconiiformes), родина – Лелекові (*Ciconiidae*).

Морфологічний опис: довжина тіла – 95–100 см, розмах крил – 185–205 см, вага - близько 3 кг. У весняному оперенні голова, шия, верх тіла,

більша частина грудей, покривні крила, махові та стернові чорні з зеленкуватим і червоно-фіолетовим металевим блиском. Низ тіла і пахвові білі. Голі частини лица червоні. Дзьоб та ноги яскраво-червоні. Самець і самка забарвлені однаково. Це оперення птахи носять з травня до лютого. Зимове оперення схоже на весняне, але дзьоб з буруватим відтінком. Це оперення птахи носять протягом лютого — квітня. Молодий птах за забарвленням схожий на дорослого, не чорний, а бурий. Крім того, на горлі, шиї, грудях, плечах, підхвісті є блідо-вохристі плями. Дзьоб і ноги бурі.

Ареал: вид поширений майже по всій території Євразії у лісовій та лісостеповій зоні. У горах гніздиться до висоти 2200 м над рівнем моря. Лелека чорний гніздиться також у Південній Африці. На відміну від білого лелеки намагається уникати людей, тому представників цього виду рідко можна побачити. В Україні поширений переважно на Поліссі.

Спосіб життя: лелека чорний живиться виключно тваринною їжею. В основному він поїдає земноводних, рибу і комах, у дуже незначній кількості плазунів, мишовидних гризунів і птахів. Свою здобич ловить переважно на мілководних лісових болотах чи озерах, у заплавах річок, а в Карпатах — у глухих долинах верхів'їв річок. Птахи тримаються поодинокі або невеликими зграями — сім'ями. Під час польоту чорні лелеки шию і ноги витягують, змахи крил повільні. Іноді планерують. Щоб піднятися у повітря, птахам доводиться робити кілька стрибків, махаючи крильми. По землі чорні лелеки ходять повільно.

Особливості біології: веде потайний спосіб життя. В Україні гніздовий, перелітний птах. Оселяється переважно біля лісових озер чи лісових боліт.

Прилітає наприкінці березня – у квітні. Оселяється в старих лісах поблизу водойм і боліт, у період міграцій трапляється на луках, пасовищах, полях поряд з водоймами. Гніздиться окремими парами. Моногам. Гнізда на деревах у розгалуженні головного стовбура або на великих бічних гілках на висоті 3–20 м. Яйця відкладає у травні. У повній кладці 2–6 яєць, найчастіше

– 4. Насиджують кладку самка і самець, протягом 32–34 днів. У виводку 1–5 пташенят. Пташенята починають літати у віці біля 2-х місяців. Статева зрілість настає у віці 3 років. Відліт відбувається у серпні – жовтні. Мігрує вдень, широким фронтом. Навесні мігрує переважно поодинці, восени – також групами по 4–20 ос., на півдні країни зграями до 40 ос. Живиться рибою, земноводними, водяними комахами; інколи здобуває плазунів і мишоподібних гризунів.

Чисельність у Європі сягає 7,8–12 тис. пар та має тенденцію до зростання. В Україні чисельність досягає 400–450 пар.

Причини зміни чисельності: деградація місць гніздування через вирубування лісів, меліорація лісових угідь у смузі Лісостепу, фактор непокою. В омолоджених лісах, не знайшовши старого дерева, лелеки будують гнізда на молодих деревах, у яких під вагою гнізда ламаються гілки і гнізда з яйцями або пташенятами падають на землю.

Локалітети у ДП «Олевський лісгосп АПК»: Копищанське л-во, квартал 41, виділ 14, квартал 24, виділ 10, лісовий заказник місцевого значення Урочище Гала; Кішинське л-во, квартал 38, виділ 33; Корощинське л-во, квартал 16, виділ 1, квартал 13, виділ 2, квартал 58, виділ 38.

Природоохоронний статус виду: вид занесено до «Червоної книги України» (2009), категорія рідкісний. Також він охороняється Конвенцією з міжнародної торгівлі вимираючими видами дикої фауни і флори (CITES) (Додаток II), Боннською (Додаток II) та Бернською (Додаток II) конвенціями.

Заходи по охороні і збереженню: основні заходи по збереженню виду – охорона місць гніздування та проживання, створення штучних гнізд на великих деревах у лісах поблизу води. Створення охоронних зон радіусом 1 км навколо жилих гнізд виду.

Лось (*Alces alces* Linnaeus, 1758)

Родина Оленеві (*Cervidae*)

Морфологічні ознаки: лось – найбільший з сучасних оленів. Довжина тіла: 1,5-3 м. Висота в холці: 1,50-2,3 м. Маса: 350-650 кг; самець значно більший і важчий за самку.

Від інших оленів він відрізняється довгими ногами, масивною грудною клітиною, великою горбносою головою. Ноги лось може переставляти майже вертикально, що допомагає йому пересікати буреломи, болота тощо. Холка висока, у вигляді горба. Шія коротка і міцна. Горбносість звіра підсилюється великою, ніби здутою верхньою губою, яка нависає над нижньою. Ніздрі широкі, спрямовані донизу. Вуха овальні, широкі, на кінцях звужуються, рухливі. Під горлом і у самця і у самки є своєрідний шкіряний виріст 20-40 см завдовжки, фізіологічне значення якого досі не з'ясовано. Хвіст лося дуже короткий. Копита великі, вузькі та загострені. На ногах у лося є і бокові копитця (паноготки) — досить крупні і низько посажені. При ходьбі звіра по болоту вони збільшують площу опори.

Лось-бик на другому році життя має ріг – нерозгалужену «спицю», а через рік вже має двокінцеву «вилку». Чем старше лось, тим масивніші в нього роги, ширше лопата, коротші її численні відростки. Але після 12 років відбувається деградація рогів.

Шерсть лося груба; товсті, злегка хвилясті волоски ламкі і мають повітряні порожнини. Зимній волосяний покрив має у довжину 10 см, по хребту дещо довше. Волоси завдовжки до 16—20 см на холці і зверху шії утворюють гриву і надають звіру специфічної горбатості. Забарвлення шерсті тулуба, шії, голови і верха ніг однотонна, бурувато- або серувато-чорна. Забарвлення кінцівок світло-сіре, майже біле.

Ареал: лось поширений у Лісовій зоні Північної півкулі, у Лісостепу, на півночі Степової зони. В Європі зустрічається у Польщі, Прибалтиці, Чехії, Угорщині, Білорусі, в Україні, Скандинавії, європейській частині Росії.

В зарубіжній Європі був знищений: у Західній Європі у XVIII ст., у Східній — у XIX ст. У Польщі, Чехії, Угорщині та Скандинавії лось знову розселився внаслідок охорони з початку 1920-х років.

Особливості біології: половозрілість: самці – з 2, самиці – з 3 років. Брачний період: вересень-жовтень. Під час гона самці поводять себе дуже агресивно: вони ломають рогами молоді дерева і кущі, громко стогнуть. Лось протягом брачного періоду може спарюватися з кількома самками. У поєдинках за самку лосі-самці нерідко наносять один одному важкі поранення.

Вагітність: 226-245 діб. Кількість народжуваних лосенят: 1-2. В кінці весни лосиха народжує одного або двох лосенят, вкритих золотисто-коричневою шерстю. Вже через тиждень вони повсюди супроводжують самку. У віці 4-5 місяців годування молоком припиняється. Однак лосеня залишається з матір'ю доти, доки не настане час наступних пологів. Тривалість життя – до 20 років.

Спосіб життя: лосі тримаються поодинці, взимку – невеликими групами. Весною і літом самці і самки тримаються окремо. Самки в цей час живуть з лосятами. Взимку у місцях, де є корм, лосі об'єднуються у великі групи – «стійбища».

Головні корми: лосі живляться деревно-чагарниковою та трав'янистою рослинністю, а також мохами, лишайниками і грибами. Влітку вони поїдають листя; поїдають водні та навколоводні види, а на згарищах та лісосіках іван-чай. Восени лосі їдять шапинкові гриби, в тому числі мухомори, гілочки чорниць і брусниць. С вересні починають скусувати пагони і гілки дерев, чагарників, підросту, а вже у листопаді повністю переходять на гілочковий корм. Взимку важливим кормом лося є хвоя сосни. За добу дорослий лось з'їдає: влітку – близько 35 кг корму, а взимку — 12—15 кг. Лосям потрібні солонці. Можуть сильно пошкоджувати лісові культури молодших вікових категорій.

Локалітети у ДП «Олевський лісгосп АПК» (зустрічі з лосем):
Копищанське л-во, квартал 25, виділ 17, у заболоченому березняку, лісовий заказник місцевого значення Урочище Гала, квартал 22, виділ 34, заказник місцевого значення Урочище Гала; Кішинське л-во, квартал 39, виділи 19, 21, 23, квартал 36, виділи 40, 47, 49, 19, квартал 6, виділ 12, квартал 14, виділ 3, квартал 15, виділи 3, 5, квартал 23, виділ 16, квартал 27, виділ 23, квартал 32, виділи 4, 5, квартал 54, виділ 18, квартал 60, виділ 3, квартал 79, виділ 2, квартал 87, виділ 21; Корощинське л-во, квартал 76, виділи 1, 2, квартал 8, виділи 29, 35, квартал 14, виділ 15, квартал 1, виділи 2, 7, квартал 2, виділ 9, квартал 3, виділ 12, квартал 59, виділи 11, 12, 26, квартал 58, виділи 27, 38, 39, квартал 100, виділи 17, 18, 20, квартал 83, виділи 3, 7, 9, квартал 75, виділ 7; Сущанське л-во, квартал 55, виділ 13, квартал 51, виділ 8, квартал 50, виділ 1, квартал 53, виділ 11, квартал 70, виділ 47, квартал 75, виділ 28, квартал 71, виділ 24, квартал 69, виділ 3, квартал 57, виділ 42, квартал 73, виділи 4, 31, квартал 27, виділ 10, квартал 30, виділи 12, 15, квартал 53, виділи 3, 8, 9, квартал 54, виділ 5.

Природоохоронний статус: Національною комісією з питань Червоної книги України лось включений як кандидат до наступного видання «Червоної книги України».

Загрози: браконьєрство, гельмінтози.

Заходи охорони: боротьба з браконьєрством, турбуванням зони зимових стійбищ.

Мідянка звичайна (*Coronella austriaca* (Laurenti, 1768))

Таксономічна належність: Клас – Плазуни (Reptilia), ряд – Змії (Serpentes), родина – Вужеви (Colubridae).

Особливості ідентифікації та біології виду

Змія невеликих розмірів: довжина тулуба не перевищує 75 см, хвіст у 3,2–6,6 раза коротший за тулуб. Луска гладенька, навколо середини тулуба

19 рядів лусок. Верхня сторона тіла бурих відтінків, інколи сіра; вздовж тіла проходять 4 темніші смуги з дрібними темно-бурими пля-мами. Нижня поверхня тіла рожева, цегляно-червона, сірувата або майже чорна. На голові та шиї характерний темний візерунок.

Особливістю, яка дозволяє відрізнити мідянку від деяких видів дещо схожих гадюк, є наявність темної смужки, яка проходить крізь око. Голова мідянки приплюснута, тіло вкрите абсолютно гладенькою лускою. Уздовж спини тягнуться 2-4 ряди дрібних темних плям. Вузька бура смужка проходить від ніздрів через око з круглою зіницею до вуха. Мідянки віддають перевагу залісеним або сонячним галявинам, сухим лукам і вирубкам в різних типах лісу, уникаючи сирих місць (хоча Мідянки добре плавають). Притулками їм служать нори гризунів і ящірок, порожнечі під камінням, корою упавших стовбурів дерев, тріщини скель.

Активна з другої половини березня — початку травня до кінця вересня — середини жовтня. Ховається під кам'яними брилами, у тріщинах лесових урвищ та скель, порожнинах під корінням, стовбурами дерев або фундаментами будівель, у норах гризунів та ящірок, купах хмизу. Живиться в основному ящірками, рідше зміями, мишоподібними гризунами, землерийками, пташенятами горобиних птахів, а також комахами. Парування відбувається в кінці квітня — травні. Яйцеживородний вид. У липні — на початку жовтня самка відкладає 2–17 яєць, з яких відразу ж вилуплюються молоді змії. Посеред осені мідянки знаходять собі придатну для сплячки нору (часто це бувають покинуті іншими істотами нори), і впадають у сплячку. Коли ж мідянка нори не знаходить, вона риє собі її.

Для людини не є небезпечною, не зважаючи на її отруйність. Отруйні зуби знаходяться далеко в ротовій порожнині і людину вона ними не може вкусити. Характерна поведінка при зустрічі з людиною має суто захисний характер — змія шипить, витягує голову, або скручується в щільну грудку.

Мідянки охоче харчуються, дрібними гризунами та навіть ящірками. Назва пов'язана з мідним забарвленням. На зиму сплячку впадають групами 20—30 особин. кв. 28, вид. 3;

Локалітети у ДП «Олевський лісгосп АПК»: Копищанське л-во, квартал 69, виділ 4, у вільшняку.

Природоохоронний статус виду: вид занесений до чинного видання «Червоної книги України» (2009).

Мідянка приносить користь, знищуючи комах і гризунів. Вид перебуває під особливою охороною Бернської конвенції (додаток II).

Серед населення існує впевненість щодо надзвичайної отруйності виду, в результаті чого мідянки знищуються при будь-якій нагоді. Тому необхідними заходами охорони є розширення заповідної мережі та роз'яснювальна робота з населенням.

Причини зміни чисельності: скорочення площ біотопів, придатних для перебування виду, зменшення кормової бази та знищення змій людиною. Улюбленими місцями змій мідянки є вирубки, що добре прогриваються сонцем і трава підліска. На луках і відкритих ділянках ці змій зустрічаються вкрай рідко, оскільки вони уникають таких місць. Тому серед заходів збереження – створення хороших умов для мешкання мідянки.

Основні завдання по збереженню виду включають створення оптимальних умов для норіння виду. Серед заходів: збереження сухих старих впавши дерев, що вже не несуть в собі небезпеки розселення шкідників і хвороб лісу; створення у місцях її проживання нагромадження камінні для примістки і норіння.

Доцільно проводити роз'яснювальну роботу з місцевим населенням, що відвідує ліс, про необхідність охорони та збереження мідянки, як цінного виду лісових екосистем. Варіантом роз'яснювальної роботи є створення яскравих природоохоронних інформаційних панно та аншлаків про необхідність збереження мідянки поблизу місць проживання виду.

Орябок (*Tetrastes bonasia* (Linnaeus, 1758))

Таксономічна належність: Клас – Птахи (Aves), ряд – куроподібні (Galliformes), родина – Тетерукові (Tetraonidae).

Особливості біології та ідентифікації

Невеликі птахи, масою до 400-500 г. Дорослі самці зверху сірі, з чорно-бурими і рудими поперечними смугами. Чубчик на голові, шия і горло чорні, облямовані білою смугою. Воло, груди й черево білуваті, з бурими плямами. У самки немає чорної плями на горлі; загальний тон забарвлення значно рудіший, ніж у самця. Молоді птахи схожі на самку, але на верхній частині тіла мають світлі поздовжні смужки.

Поширені у тайгових лісах Європи і Азії. В Україні нечисленні гніздові, осілі птахи північних районів Полісся і гірських Карпат. Улюблені місця перебування — старі ліси з густим підліском, листяні і хвойні молодняки. Живуть осіло, здійснюючи лише коротку кормову кочівлю.

У природі їх добре визначають за характерним строкатим сіро-рудим забарвленням і характерною поведінкою: швидко і непомітно перебігають по землі серед трави і кущів, несподівано, з шумом злітають з-під ніг. Іноді сидять на гілці, так що їх важко помітити. Голос — дуже тоненький свист, який важко передати, але він добре імітується за допомогою штучного пищика. Птахи охоче йдуть на цей свист.

Живляться рябчики, як і інші тетеревині, ягодами, зеленими частинами рослин, бруньками, сережками, ягодами, насінням, а також, особливо влітку, комахами та іншими невеликими безхребетними тваринами. розривати мурашники, щоб дістати кокони мурах.

Гнізда роблять у ямці, на землі. Вони трохи вимощені сухою травою, листям тощо. Повна кладка з 6-14 рудувато-бурих, плямистих яєць, в кінці квітня — на початку травня. Період насиджування 21 день, пташенята стають дорослими через 1,5 місяця.

У великі морози взимку ночують в снігу. Рятуючись від морозів,

зариваються в сніг. Тому велике число рябчиків гине від замерзання в результаті появи після відлиги міцного морозу. Те ж саме спостерігається в несніжні зими. У рябчика є чимало ворогів, особливо куниця, соболь і лисиця із звірів і яструб-тетерев'ятник з птахів. Також представляють небезпеку беркут, орлан-білохвіст і пугач. Особливо небезпечні хижаки для молодих птахів і пташенят

Цінні мисливські птахи, проте їхня кількість в Україні дуже низька. Знищують багато комах — шкідників лісу, отже, їх слід ретельно охороняти.

Локалітети у ДП «Олевський лісгосп АПК»: Копищанське л-во, квартал 23, виділ 13; Сущанське л-во, квартал 53, виділ 30.

Природоохоронний статус виду: вид занесено до «Червоної книги України» (2009) та Додатку III Бернської конвенції. Поряд з такими видами, як глушець і тетерук, орябки стали в Україні рідкісними.

Стан популяції та заходи по охороні і збереженню Основна чисельність птахів родини тетерукових в Україні базується в угіддях окремих лісових господарств Полісся і Карпат (98% чисельності глушця, 97% – тетерука й 90% – орябка). На Житомирщині в угіддях лише восьми лісгосподарських підприємств, розташованих в шістьох північних районах області, у даний час сконцентровано 17,3% глушця, 24,6% чисельності тетерука та близько 20% орябка в Україні.

У якості охоронних заходів:

- щорічний облік місць розмножень орябка та його чисельності;
- охорона місць розмноження та місць концентрації птахів;
- комплекс біотехнічних заходів для відтворення орябка.

У процесі оцінки та контролю за станом популяції важливим питання є проведення фенологічних спостережень за видом, а саме: дати початку і закінчення , появи перших кладок, кількість яєць в знайдених кладках, дати вилуплення пташенят і підняття молодих на крило, чим харчується молодняк і дорослі птахи, як переживають зиму, період, коли птахи ночують в заметах, причини загибелі птахів і причини зникнення , якщо такі факти є.

Позитивним рішенням щодо покращення роботи єгерської служби по охороні рідкісних видів мисливських птахів є обов'язкове ведення всіма єгерами господарства спеціальних щоденників єгеря. Це дає змогу постійно контролювати їхню роботу, виконувати в угіддях, аналізувати завдяки постійним спостереженням фенологічні показники, стан фауни, контролювати життєві біоритми тварин, тощо. Недоліком є те, що щоденники ведуться не постійно, без єдиних правил, а часто заповнюються безпосередньо перед їх перевіркою, а то й на зборах єгерської служби.

На період весняного токування орябка необхідно заборонити на виділених ділянках лісу різні види лісогосподарської діяльності (санітарні та інші рубки, санітарне очищення лісу, підсочку сосни і берези та інші роботи), а також випас худоби, вигул собак, збір ягід

У місцях проживання орябка доцільно зберігати базові болотні масиви, де зростають ягідники родини *Vacciniaceae* (журавлина, брусниця, чорниця). Відомо, що в цих ягодах міститься бензойна кислота, яка, будучи сильним консервантом для яєць гельмінтів орябка, перешкоджає розмноженню паразитів, що можуть викликати у весняний період вогнища інвазій і масову загибель птахів. Повне припинення гідромеліоративних робіт в лісах і різке скорочення осушення на територіях агроценозів поблизу лісових земель дозволить зупинити спад поголів'я і стабілізувати чисельність орябка.

Слід запобігати і пом'якшувати негативний вплив лісових пожеж на довкілля;

Проблема збереження орябка вимагає чіткого узгодження інтересів лісового, мисливського і сільського господарств, тому необхідно регламентувати застосування отрутохімікатів, зокрема протраву зерна перед посівом для боротьби зі шкідниками, використання і зберігання міндобрив.

Упродовж всього року в угіддях, де розміщені місця розмноження орябка, а також місця насиджування кладок, необхідно знищувати бродячих собак, єнотовидних собак, лисиць, вовків, а також яструба-тетеревятника,

птахів родини воронових (крука, сіру ворону, сороку, грака) у встановленому нормативними актами порядку.

Власників, собаки яких блукають в угіддях без нагляду необхідно притягати до відповідальності. Відомо, що полохання з гнізд самок призводить часто до того, що птиця, злітаючи, давить частину яєць і покидає кладку.

Враховуючи низький рівень охорони угідь у результаті нечисельної єгерської служби, поганого її тенічного оснащення, слабкого соціального захисту та забезпечення, окремі види мисливських видів, які тривалий час з різних причин не використовуються (не добуваються) у мисливському господарстві, відразу попадають у розряд «незахищених» і далі продовжують неконтрольовано змінювати показники життєдіяльності і чисельності, як правило в гіршу сторону, у першу чергу, через браконьєрство. Тому боротьбі з незаконним полюванням в угіддях господарства потрібно приділяти належну увагу, дієво залучивши до вирішення цієї проблеми не лише єгерську службу, а й лісову охорону.

Відтворення популяції орябка повинно передбачати:

1) Збереження і створення лісового ландшафту з чергуванням ділянок хвойних і дрібнолистяних порід дерев, старих і молодих насаджень. Це в свою чергу залежить від системи рубок, які на окремих площах слід проводити з урахуванням потреб мисливського господарства.

2) Виділяти відтворювальні ділянки і зони спокою з відповідним режимом для орябка в місцях насиджування кладок в загущених ділянках молодняків, рубки догляду за лвсом в яких розпочинати не раніше як з 15-річного віку. До відтворювальних ділянок бажано включити місця найбільшої концентрації виводків орябка, місця постійного проживання, годівлі дорослих птахів.

3) У мисливських угіддях, де зустрічається орябок, встановити спеціальні підгодівельні помости під навісами, де в зимовий період викладати необмолочені снопи вівса, жита, ячменю, гречки, дерну гороху,

ягід горобини, журавлини і брусниці. На таких підгодівельних помостах створити галичники, а в місцях де тримаються виводки – порхалища (для позбавлення орябка від екзопаразитів).

4) Проводити при необхідності санітарні заходи щодо орябка, зокрема – дегельмінтизацію, шляхом обробки спеціальними препаратами галичників, кормів на підкормових помостах, проводити лікування відловлених птахів.

5) Провести необхідні заходи по збереженню існуючих природних масивів ягідників та створенню плантацій ягідників.

Підорлик малий (*Aquila pomarina* (Brehm, 1831))

Родина Яструбові (*Accipitridae*).

Морфологічний опис: невеликий орел. Довжина тіла — 570–640 мм, маса тіла — 1200–1600 г, розмах крил — близько 1,5 м. У дорослого птаха оперення буре, верх голови і задня частина шиї світліші; на надхвісті нерідко буває світла смуга; махові пера темно-бурі, покривні пера крил бурі або світло бурі; цівка вкрита пір'ям; восковиця і пальці жовті; райдужна оболонка ока жовтувато-коричнева або жовта. Молодий птах темно-бурий, з чіткою вохристою плямою на потилиці. За цією ознакою молодий малий підорлик відрізняється від молодого підорлика великого. У молодого підорлика малого також на крилах зверху по одному ряду білих плям; на верхівці хвоста вузька білувата смуга.

Ареал: складається з трьох частин, розташованих у Європі, Малій та Пд. Азії. У недалекому минулому ареал став розширяться у сх. напрямку.

В Україні поширений на всій правобережній частині (крім пд. степів), у пн., пн.-сх. та центральній частинах Лівобережжя.

Особливості біології: гніздовий перелітний птах. Віддає перевагу ділянкам волого старого листяного та мішаного лісу, що межує з відкритими просторами (луки, поля, болота). Навесні з'являється у третій декаді березня.

Міграція триває до другої декади квітня. Моногам. Яйця відкладає в квітні. В повній кладці 2 яйця. Насиджування триває 38-43 доби. Пташенята з'являються наприкінці травня, залишають гніздо у серпні. Як правило, виживає лише одне пташеня, друге гине в результаті канібалізму. Восени починає відлітати на початку вересня. Статевої зрілості досягає на 3-4 році життя.

Живиться переважно дрібними ссавцями, а також птахами, рептиліями та амфібіями.

Чисельність виду та її динаміка: в Україні поширений на всій правобережній частині (окрім південних степів), у північній, та північно-східній та центральній частинах Лівобережжя.

Європейську популяцію оцінено у 14-19 тис. пар, що становить понад 90% світової чисельності. В Україні у 1989 р. чисельність оцінювали в 200–250 пар. Згідно з сучасними оцінками, нині вона становить 500–1000 пар. Значна різниця між оцінками чисельності у минулому та у наш час, пов'язана, головним чином, з проведенням масштабних досліджень у останні роки.

Локалітети у ДП «Олевський лісгосп АПК»: Копищанське л-во, квартал 43, виділ 12, над узліссям березового лісу та осокового мезотрофного болота, лісовий заказник місцевого значення Урочище Гала.

Загрози: на стан виду негативно впливають браконьєрський відстріл виду, меліорація, знищення старих ділянок лісу, місць гніздування та місць, де птахи полюють.

Природоохоронний статус виду: вид включено до «Червоної книги України» (2009), категорія, а також до Конвенції з міжнародної торгівлі вимираючими видами дикої фауни і флори (СІТЕС) (Додаток II), Боннської (Додаток II) та Бернської (Додаток II) конвенцій.

Для покращення охорони необхідні: заборона браконьєрського відстрілу птахів, збереження старих лісів, створення мікрозаказників радіусом 0,5 км навколо гнізд, влаштування штучних гніздівель, посилення

контролю за випадками незаконного відстрілу, моніторинг за забрудненням природного середовища.

Рись євразійська (*Lynx lynx* Linnaeus, 1758)

Таксономічна належність: Клас — Ссавці (Mammalia), ряд — Хижі (Carnivora), родина — Котові (Felidae). Один з 4-х видів роду, один вид роду в фауні України.

Природоохоронний статус виду: рідкісний.

Ареал виду та його поширення в Україні: Охоплює Карпати, Скандинавський п-ів, Сх. Європейської рівнини, Сибір і Далекий Схід. В Україні номінативна форма поширена на території Полісся — окремі р-ни Волинської, Житомирської, Київської, Рівненської, Чернігівської обл. Територія Українського Полісся фактично являє собою найбільш пд. периферію рівнинної популяції рисі в Європі. Карпатська трапляється на території Львівської, Закарпатської, Івано-Франківської, Чернівецької обл. До XIX ст. вид був поширений в Карпатах, Поліссі, Лісостепу і Степу.

Чисельність і причини її зміни: Наразі в Карпатах чисельність оцінюється в 350–400 особин. На території Полісся — до 80–90 особин.

Причини зміни чисельності: деградація місць існування, фрагментація ареалу, збіднення кормової бази та браконьєрський відстріл.

Особливості біології та наукове значення: Біотопи: широколистяні, мішані та шпилькові ліси, часто з підліском. На території Полісся індивідуальні території рисі нерідко частково приурочені до болотяних ділянок. В гірських районах для виду характерні сезонні вертикальні переміщення. В раціоні рисі основними компонентами є косуля, заєць-русак, мишоподібні гризуни, птахи. Спосіб життя переважно присмерековий та нічний. Народження кошенят припадає на травень. У виводку зазвичай двоє–трьох кошенят. Для виду характерна виражена антропофобність.

Морфологічні ознаки: Має відносно коротке тіло, довгі міцні лапи з великими ступнями, круглу голову з короткою шиєю, трикутні вуха з китицями, яскраві лицьові баки і короткий хвіст з тупим чорним кінчиком. Забарвлення хутра варіює від рудуватого до попелясто-сірого з різним ступенем вираженості плямистості.

Локалітети у ДП «Олевський лісгосп АПК»: Копищанське л-во, квартал 21, виділ 23.

Природоохоронний статус виду: вид занесений до «Червоної книги України» (2009), Червоного списку МСОП, CITES, і як вид, що підлягає охороні, – до Бернської конвенції.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони: ефективні заходи охорони – збереження і заповідання первісного середовища існування виду, екопросвітницька робота з населенням та нівелювання чиннику непокою, підвищення чисельності видів-жертв, боротьба з браконьєрством.

Тетерук (*Lyrurus tetrix* (Linnaeus, 1758))

Таксономічна належність: Клас – Птахи (Aves), ряд – куроподібні (Galliformes), родина – Тетерукові (Tetraonidae).

Особливості ідентифікації та біології

Птахи менші за глухаря; розмірами зі свійську курку. Маса самців до 1,5-1,7, самок до 1,0-1,3 кг. Дорослі самці чорні, з металічним блиском на голові, шії, грудях і нижній частині спини. На крилі біле «дзеркальце». Низ крил і хвоста — білі. Над оком гола ділянка шкіри, «брови» червоного кольору. Улітку у дорослих самців голова без блиску, чорно-бура, з плямками. У дорослої самки і молодих птахів верх тіла темно-бурий, з поперечною рудуватою смугастістю і дрібними плямками. Шия спереду і волю вохристі, з темними смужками. Низ тіла з вохристо-рудими і темно-бурими поперечними смугами і білими верхівками пер. Черево посередині трохи темніше. Поширені по всій лісовій (подекуди і лісостеповій) зоні

Європи, Азії, аж до Далекого Сходу. Птахи осілі. На території України гніздяться в невеликій кількості в районах північного Полісся і в гірських лісах Карпат. Улюблені місця — вологі, іноді заболочені ділянки старих хвойних і мішаних лісів, молоді березняки.

Молоді птахи і самки схожі на самок глухарів, але відрізняються від них помітно меншими розмірами. Здіймаються із землі з шумом, тріскотінням крил. Летять швидко, по прямій, не роблячи ніяких маневрів. Голос — під час токування — характерне «бурмотіння», що чути здалеку, і «чуфкання» — щось середнє між шипінням і свистом. Голос самки нагадує трохи голос свійської курки. Живляться в теплу пору року і рослинною, і тваринною їжею: зеленими бруньками, листочками, ягодами, комахами та іншими дрібними безхребетними. Узимку майже повністю переходять на живлення бруньками, кінцевими пагонами, сережками берези, вільхи, верби. Іноді риються в снігу, шукаючи торішні ягоди і листочки.

Розмножуватися починають у різні числа березня, залежно від весни. У цей час можна спостерігати їхні токові «ігри». Самці збираються по кілька особин (іноді більше десяти) на галявині, на сухому болітці тощо і з раннього ранку до 9-10 годин «бурмочуть», ходять один навколо одного, розпустивши крила і хвіст. Час від часу влаштовують бійки, які, проте, носять скоріше турнірний характер. На токовище прилітають і самки, відбуваються парування. Токові «ігри» самців продовжуються всю весну, іноді до початку червня. Цим забезпечується можливість повторного парування і гніздування тих самок, перші кладки яких з тих чи інших причин загинули. Гнізда дуже прості. Це невеликі ямки в землі, під колодою, пнем, кущиком, вимощені сухою травою. Повна кладка з 5-12 рудувато-жовтих плямистих яєць дуже схожих на яйця глухарів, але менших за розміром, на Поліссі бувають в різні числа травня. Насиджують 23-24 дні. Пташенята піднімаються на крило через 5-6 тижнів. Спочатку молоді птахи разом із самкою тримаються окремим виводком, але в жовтні-листопаді збираються і живуть спільно.

Локалітети у ДП «Олевський лісгосп АПК»: Копищанське л-во, квартал 38, виділ 1; Сущанське л-во, квартал 56, виділ 4.

Природоохоронний статус виду: вид занесено до «Червоної книги України» (2009) та Додатку III Бернської конвенції.

Заходи по охороні і збереженню: режим збереження популяцій та заходи з охорони такі ж як і для орябка.

Особливості: слід заборонити збір ягід, прокладання туристичних маршрутів та випасання худоби у гніздових і виводкових стаціях; регулювати чисельність ворогів виду, особливо бродячих собак і котів; налагодити штучне розведення з наступною інтродукцією у природне середовище.

Тхір лісовий (*Mustela putorius* (Linnaeus, 1758))

Таксономічний статус: ряд Хижі (*Carnivora*), родина Куницеві (*Mustelidae*).

Морфологічні ознаки: звір невеликих розмірів. Дорослі особини мають довжину тіла 29 - 43 см, голови - 6 - 8 см, хвоста - 10 - 16 см. Передні і задні кінцівки короткі. Одновікові самці значно більше самок. Так, маса тіла дорослих самців звичайно складає 600 - 1300 г., а дорослих самок - 300 - 600 г. Волосяний покрив складається з темно-коричневої, довгої, середньої густини шерсті і жовтого, середньої довжини, густого підшерстка. Тварина пересувається кроком і стрибками завдовжки 40 - 60 см. При стрибках відбитки лап розташовуються по чотири, три і по два. На глибокому снігу або на ґрунті в насліді лісовий тхір залишає відбитки лап у вигляді трійок, четвірок, що відрізняє його від інших дрібних кунячих. При глибокому, пухкому снігу відбитки лап розташовуються парно. Причому в цьому випадку важко відрізнити сліди лісового тхора від слідів норки. Відмінності полягають лише в тому, що у лісового тхора відбитки лап більш довгі і зближені при парному розташуванні. Довжина відбитка лапи тхора складає 2,5 - 3,5 см, ширина - 2 - 2,5 см.

Ареал виду та його поширення в Україні: Центральна Азія, Сибір, Далекий Схід та Пд.-Сх. Європа.

Поширений на всій території України, але в багатьох місцях зник.

Особливості біології: лісовий тхір поселяється в місцях зміни біотопів, особливо за наявності там водоймищ, навіть зовсім малих. На великих, однорідних в екологічному відношенні ділянках території (масив сільськогосподарських полів, лісовий масив) лісовий тхір рідкісний. Біотопами лісового тхора є острови серед боліт, ділянки територій, що межують із заплавами річок, озер; заростаючі вирубки і згарища з великою кількістю залишків дерев; групи невеликих ділянок лісу серед полів; поляни серед лісу. Часто лісовий тхір поселяється поблизу людини: на хуторах, в селах, на околицях міст. Житлом лісового тхора в природних стаціях є самостійно вириті нори, 1 або 2 житлові камери і 1 - 3 виходи на поверхню, а також кинуті, часто зруйновані нори і хатки бобрів, ондатр, кинуті нори лисиць і борсуків. Іноді житлом лісового тхора є складні дупла дерев; купи порубкових залишків. В поселеннях людини лісовий тхір звичайно влаштовує житло під підлогою, в порожнинах серед укладеного сіна, в складених дровах, на горищах.

Притулками лісового тхора як в природних, так і в антропогенних стаціях є достатньо захищені, невеликих розмірів порожнини будь-якого походження. В природних біотопах лісовий тхір живиться переважно дрібними ссавцями, зазвичай, полівками і мишами. Важливим кормом лісового тхора є амфібії, в основному жаби. Причому зеленими і трав'яними жабами лісовий тхір годується і в холодну пору року (жовтень - березень), здобуваючи їх на зимівлі у водоймищах. Крім того, лісовий тхір живиться птахами, рибою і комахами, а при нагоді поїдає і падло. Влітку і восени в раціон лісового тхора входять також ягоди, іноді яблука, груші і навіть сливи. В поселеннях людини лісовий тхір в основному ловить мишей і полівок, але нерідко поїдає домашню птицю і її яйця. Добова потреба лісового тхора в кормі складає 100 - 200 гр. Лісовий тхір часто, особливо

восени, робить запаси корму, іноді досить великі - до 10 - 30 жертв. Інколи він з'їдає лише голову жертви, споживаючи мозок. Лісовий тхір веде присмерково-нічний спосіб життя.

Статевої зрілості самки і самці лісового тхора досягають на першому році життя. Гін відбувається в березні – на початку квітня. Тривалість вагітності самки складає 40 - 43 доби. Приводить потомство в кінці квітня - початку червня. Виводок складається з 2 - 12, в середньому 5 - 7 щенят. Самка годує дитинчат молоком близько 2 місяців. Після закінчення періоду лактації виводок покидає вивідкове житло і мешкає в межах мисливської ділянки самки. Розселення молодих особин відбувається в жовтні - листопаді.

Для статево-вікового складу популяції лісового тхора характерна велика частка особин до року - близько 50 %; серед дорослих особин самців більше, ніж самок, - 60 - 70 %. Максимальна тривалість життя лісового тхора складає 5 - 8 років.

Локалітети у ДП «Олевський лісгосп АПК»: Копищанське л-во, квартал 34, виділ 50.

Природоохоронний статус виду: вид занесено до «Червоної книги України» (2009), категорія зникаючий, а також до Бернської конвенції.

Загрози: основною причиною зменшення чисельності є переслідування людиною. Лісові тхори гинуть також від хвороб, від виснаження при комплексній дії негативних чинників - несприятливі погодні умови, погані кормові умови, зараженість гельмінтами. Іноді лісові тхори стають здобиччю лисиці, вовка, бродячих собак і крупних пернатих хижаків.

Заходи по охороні і збереженню: заборона знищення тхора лісового (полювання, постановка капканів, розкидання отрути тощо), моніторинг за станом популяції.

ВИСНОВКИ

1. На території ДП «Олевський лісгосп АПК» виявлено 2 види судинних рослин, занесених до міжнародних охоронюваних списків: 1 вид – до Європейського червоного списку та 1 вид – до Бернської конвенції, а також 16 видів рослин, занесених до чинного видання «Червоної книги України» (2009).
2. На території ДП «Олевський лісгосп АПК» знайдено 23 рідкісних види тварин різних таксономічних груп, в т.ч. 5 видів – занесених до міжнародних охоронюваних списків, зокрема, до Бернської конвенції, та 18 видів тварин, занесених до чинного видання «Червоної книги України» (2009).
3. З виділених видів рідкісних рослин та тварин частина видів є об'єктами міжнародної охорони – Бернської конвенції, Європейського червоного списку тощо.
4. Слід продовжити вивчення рідкісних видів рослин та тварин на території підприємства – з погляду доповнення списків видів, а також точних їх локалітетів.
5. Детальне вивчення поширення рідкісних видів рослин та тварин на території ДП «Олевський лісгосп АПК» відповідає стандарту FSC та є достатнім для охорони та відтворення раритетного біорізноманіття.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Червона книга України. Рослинний світ / Під заг. ред. Я.П. Дідуха. – К.: Вид-во «Глобалконсалтинг», 2009. – 911 с.
2. Червона книга України. Тваринний світ / За ред. І.А. Акімова. – К.: Вид-во «Глобалконсалтинг», 2009. — 600 с.
3. Конвенція про охорону дикої флори і фауни та природних середовищ існування в Європі (Берн, 1979 рік). – Київ: Міністерство охорони навколишнього природного середовища та ядерної безпеки України, 1998. – 76 с.
4. Біотопи (оселища) України: наукові засади їх дослідження та практичні результати інвентаризації. (Матеріали робочого семінару. М. Київ, 21-22 березня 2012 року.) / За редакцією Я.П. Дідуха, О.О. Кагала, Б.Г. Проця. – Київ-Львів, 2012. – 194 с.
5. Дідух Я.П., Фіцайло Т.В., Коротченко І.А., Якушенко Д.М., Пашкевич Н.А. Біотопи лісової та лісостепової зон України. – К.: ТОВ “МАКРОС”, 2011. – 288 с.
6. Дубровський Ю.В. Застосування концепції біотопу до вирішення наукових та природоохоронних проблем // Біотопи (оселища) України: наукові засади їх дослідження та практичні результати інвентаризації. (Матеріали робочого семінару. М. Київ, 21-22 березня 2012 року.) / За редакцією Я.П. Дідуха, О.О. Кагала, Б.Г. Проця. – Київ-Львів, 2012. – С. 158-162.
7. Зелена книга України / Під ред. Я.П. Дідуха. – К.: Альтерпрес. – 2009. – 448 с.
8. Зінгстра Г., Костюшин В., Проць Б., Кагало О., Мочарська Л. Рекомендації щодо впровадження в Україні Директиви про оселища Європейського Союзу: стратегічний план дій (2012-2020) / – Львів: ЗУКЦ, 2012. – 60 с.

9. Закон України “Про приєднання України до Конвенції 1979 року про охорону дикої флори і фауни та природних середовищ існування в Європі” / <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/436/96-%D0%B2%D1%80>
3. Natura 2000 – the European network of protected sites / <http://www.eea.europa.eu/data-and-maps/data/natura-2000>.
10. Болтачов О.Р., Дідух Я.П., Дудкін О.В. та ін. Смарагдова мережа в Україні / – К.: Хімджест, 2011. – 200 с.
11. Національний каталог біотопів України / За ред.. А.А. Куземко, Я.П. Дідуха, В.А. Онищенко, Шеффера Я., Садогурської С.С. – Л.: ФОП Клименко Ю.А., 2018. – 442 с.
12. Оселищна концепція збереження біорізноманіття: базові документи Європейського Союзу / Ред. О.О. Кагало, Б.Г. Проць. – Львів: ЗУКЦ, 2012. – 278 с.
13. Попович С.Ю. Синфітосозологія лісів України. – К.: Академперіодика. – 2002. – 228 с.
14. Про затвердження Порядку поділу лісів на категорії та виділення особливо захисних лісових ділянок: Постанова Кабінету Міністрів України, 16 травня 2007 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/733-2007-%D0%BF>. – Заголовок з екрану.
15. Продромус рослинності України / Д.В. Дубина, Т.П. Дзюба, С.М. Ємельянова та ін. / Під ред.. Д.В. Дубини, Т.П. Дзюби. – К.: Наукова думка, 2019. – 783 с.
16. Проект Закону України «Про території Смарагдової мережі». Додаток I Перелік природних оселищ для яких визначаються території Смарагдової мережі; Додаток II Перелік видів флори і фауни, за виключенням птахів, для яких визначаються території Смарагдової мережі. – Режим доступу: <https://ecolog-ua.com/norm/zakon-ukrayiny-pro-terytoriyi-smaragdovoyi-merezhi>.

- 17.Тлумачний посібник оселищ Резолюції № 4 Бернської конвенції, що знаходяться під загрозою і потребують спеціальних заходів охорони. Перша версія адаптованого неофіційного перекладу з англійської (третього проекту офіційної версії 2015 року) / А. Куземко, С. Садогурська, О. Василюк. – Київ, 2017. – 124 с.
18. Correspondence table between the old and new version of Annex I of Resolution 4 (1996) of the Bern Convention on endangered natural habitat types. – 9 p. – Режим доступу: http://www.coe.int/t/dg4/cultureheritage/nature/EcoNetworks/Documents/EMERALD_EUNIS_table.pdf.
19. Directive 2000/60/EC of the European Parliament and Council of 23 October 2000 establishing a framework for Community action in the field of water policy // Official Journal of the European Communities. – L 327. – 22.12.2000. – 72 p.
20. Gärdenfors, U., Hilton-Taylor, C., Mace, G. and Rodríguez, J.P. The application of IUCN Red List Criteria at Regional Levels. Conservation Biology. 2001. Vol. 15. – P. 1206-1212.
21. Guidelines for Using the IUCN Red List Categories and Criteria Version 8.1 (August 2010) [Electronic resource]. – 2010. – Mode of access: – <http://intranet.iucn.org/webfiles/doc/SSC/RedList/RedListGuidelines.pdf>.
22. НАВІТАТ DIRECTIVE 92/43/ЄЕС / Директива Європейського Союзу 92/43/ЄЕС «Про збереження природних оселищ та видів природної фауни і флори» (1992). Consolidated TEXT produced by the CONSLEG system of the Office for Official Publications of the European Communities. – CONSLEG: 1992L0043 – 01.01.2007 – 58 p.
23. Hilton-Taylor, C. (compiler). 2000 IUCN Red List of Threatened Species. IUCN, Gland, Switzerland and Cambridge, UK.
24. Interpretation manual of the Emerald habitats. Resolution 4 version 2010. First draft. – Convention on the Conservation of European Wildlife and Natural Habitats. Group of Experts on Protected Areas and Ecological

- Networks. Strasbourg, 2011. – 85 p. – Режим доступу: <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=1829333&Site=DG4-Nature&BackColorInternet=DBDCF2&BackColorIntranet=FDC864&BackColorLogged=FDC864>.
25. IUCN Red List Categories and Criteria. – Version 3/1, Second edition. – Prepared by the IUCN Species Survival Commission (Approved by the 51st meeting of the IUCN Council Gland, Switzerland, February 2000). – UK: IUCN, 2012/ – 32 p.
26. IUCN. 2012. Guidelines for Application of IUCN Red List Criteria at Regional and National Levels: Version 4.0. Gland, Switzerland and Cambridge, UK: IUCN.
27. Oldfield, S., Lusty, C. and MacKinven, A. 1998. The World List of Threatened Trees. World Conservation Press, Cambridge, UK.
28. Resolution № 4 (1996) listing endangered natural habitats requiring specific conservation measures (Adopted by the Standing Committee on 6 December 1996) / Council of Europe. Convention on the Conservation of European Wildlife and Natural Habitats Standing Committee. – Режим доступу: <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=1475213&Site=COE>
29. Revised Annex I of Resolution 4 (1996) of the Bern Convention on endangered natural habitat types using EUNIS habitat classification / Group of Experts on Protected Areas and Ecological Networks. Strasbourg, 2010. – 10 p. – Режим доступу: <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=1695587&Site=DG4-Nature>. Смарагдова мережа в Україні / [Ред. Л.Д. Проценко] – К.: Хімджест. – 2011. – 192 с.